Контрольный экземпляр

Массе а мехкий пролетареш, вIашагIкхета!

СЕРДАЛО

СОВЕТСКИ СОЮЗА КОММУНИСТИЧЕСКИ ПАРТЕ НОХЧ-ГIАЛГIАЙ ОБКОМА, НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТЕИ МИНИСТРИЙ СОВЕТЕИ ОРГАН

«СВЕТ» Орган Чечено-Ингушского обкома КПСС, Верховного Совета и Совета Министров ЧИАССР

Газет арадувл 1923 шера денз ★ ШИНАРА, 16 МАЙ, 1989 ШУ. ★ № 58 (7716). ★ Мах 3 кеп.

НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТА ЦХЬАЙТТАЛАГIА СЕССИ ГУЛЪЯРАХ ДОЛА НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТА ПРЕЗИДИУМА

УКАЗ

Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Советах Президиумо соцам бу:

БархIазлагIа хержача Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета цхьайтталагIа сесси 1989 шера 14 июне городе Грозне гулъе.

Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума председатель Х. БОКОВ.
Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума секретарь С. КОЖУХОВСКИЙ.

г. Грозный.
1989 шера 12 май.

Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиумо хоам бу бархIазлагIа хержача Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета цхьайтталагIча сессе дувцаш ер дешаш лерхIаш хиларах:

1. Гонахьара Iалам лорадечара, Iалама ресурсех рационально пайда ийбечара республика советски а боахамий а органий декхарех.

2. Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума Указаш чIоагIдарах.

Н.н. А. Я. Газдиевна, Н. А. Шепелевна Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума Сийлен грамота яларах дола

НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТА ПРЕЗИДИУМА

УКАЗ

Дукхача шерашка берхате болх барахи общественни вахаре хьинаре дакъа лацарахи Нохч-ГIалгIай Автономни Советски Социалистически Республика Лакхехьарча Совета Президиума Сийлен грамота лойла.

Газдиев Японци Ахьмада — Назрановски районни агропромышленни объединене председатела.

Шепелев Николай Андриановича — персональни пенсионера.

Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума председатель Х. БОКОВ.
Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума секретарь С. КОЖУХОВСКИЙ.

гор. Грозный.
1989 шера 10 май.

ТIемен къахьегамен ветеранашта Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума Сийлен грамота яларах дола

НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТА ПРЕЗИДИУМА

УКАЗ

Парте а халкъа а революционни, тIема, къахьегама традицех кагирхой хьалкхебеча хьинаре болх барахи республикански тIемен къахьегамен ветераний совете беркате къахьегарахи Нохч-ГIалгIай Автономни Советски Социалистически Республика Лакхехьарча Совета Президиума Сийлен грамота лойла:

Ахматханов Зака Израиловича — Старопромысловски районни тIемен къахьегамен ветераний совета председатела.

Василенко Мария Гавриловнана — республикански тIемен къахьегамен ветераний совета президиума бехктокхамеча секретара.

Экаев Дауд Экаевича — Грозненски районни тIемен къахьегамен ветераний совета председатела.

Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума председатель Х. БОКОВ.
Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума секретарь С. КОЖУХОВСКИЙ.

гор. Грозный.
1989 шера 10 май.

Официальни визитагIа

14 мае КПСС ЦК Генеральни секретарь, СССР Лакхехьарча Совета Президиума Председатель М. С. Горбачев КНР Председатела Ян Шанкуна вехарах официальни визитагIа Москвера Пекине вахар.

М. С. Горбачевца дIабахар цунца цига хургбола КПСС ЦК Политбюро член, СССР кхыча мехкашцарча гIулакхий министр Э. А. Шеварднадзе, КПСС ЦК Политбюро член, КПСС ЦК секретарь А. Н. Яковлев, КПСС ЦК Политбюро членалла кандидат, СССР Министрий Совета Председатела хьалхара заместитель Ю. Д. Маслюков, КПСС ЦК член, СССР унахцIено лораяра министр Е. И. Чазов.

Аэродроме М. С. Горбачев накъавоаккхаш бар КПСС ЦК Политбюро членаш В. И. Воротников, Л. Н. Зайков, Е. К. Лигачев, В. А. Медведев, Н. И. Рыжков, В. М. Чебриков, КПСС ЦК Политбюро членалла кандидаташ А. П. Бирюкова, А. В. Власов, А. И. Лукьянов, Г. П. Разумовский, Н. В. Талызин, Д. Т. Язов, КПСС ЦК секретарь О. Д. Бакланов, кхыбола новкъостий.

Накъабоахачарна юкъе вар СССР-е КНР-а гIулакхашта времени поверенни вола Чжан Чжэнь.

* * *

Цу дийнахьа М. С. Горбачев балхаца дувзаденна Иркутске сеца хилар.

* * *

ПЕКИН, 15 май. (ТАСС спец. корр.). Тахан дIайоладеннай КНР Председатела Ян Шанкуна хьехарагIа Китайски Халкъа Республике венача КПСС ЦК Генеральни секретара, СССР Лакхехьарча Совета Президиума председатела М. С. Горбачева официальни визит.

Китайски столице чIоагIа доккха маIач долащ лоархI 1959 шера денз Китае Советски кулгалхочо яь эггара хьалхара визит. КПК ЦК Генеральни секретара Чжао Цзыяна цунца дувзаденна аьлар, лакхерча боарамера советско-китайски вIашагIкхетар деррига дунен теркам тIаозаш йола чIоагIа лоархIаме событи я. Цу вIашагIкхетара толам, белгалдаьккхар цо, шин мехкарча халкъий хьашташта жоп луш а, деррига дунен тIарча машара, стабильноста дикагIа оагIорахьа гIо деш а ба.

М. С. Горбачев КНР-е доаккхача дIъ дийнахьа лакхерча боараме Дэн Сяопинаца вIашагIкхетаргва, кхыча китайски кулгалхоица переговораш чакхйоахаргья. Советски кулгалхо иштта китайски общественноста викалашца вIашагIкхетаргва, культурно-исторически памятникаш довзаш хургва, Китае эггара йоккхагIйолча промышленни центре — Шанхае гIоргва.

М. С. Горбачевца а из накъавоаккхача нахаца а вIашагIкхетара торжественни церемони хилар шин мехка паччахьалкхен байракхашца хозъяьча столични аэропорте.

М. С. Горбачевца цхьана цига дIакхаьчар КПСС ЦК Политбюро член, СССР кхыча мехкашцарча гIулакхий министр Э. А. Шеварднадзе, КПСС ЦК Политбюро член, КПСС ЦК секретарь А. Н. Яковлев, КПСС ЦК Политбюро членалла кандидат, СССР Министрий Совета Председатела хьалхара заместитель Ю. Д. Маслюков, СССР унахцIено лораяра министр Е. А. Чазов.

Самолета трапа юхе М. С. Горбачевнеи Р. М. Горбачеванеи накъабаьхкар КНР Председатель Ян Шанкунь, кхыбола официальни нах.

Сийлен оттадаьча хан начальника рапорт дIалу. Советски а китайски а кулгалхой КНР Герзащцарча Низий кхаь тайпах латтача сийлен хан строяца хьалхашка гIолла чакхбовл.

Паччахьалкхенашта керте латтараша дIа-хьа бовзийт вIашагIкхетаре дакъа лоацаш бола китайски а советски а оагIорахьара официальни нах.

Пекински аэропортера советски кулгалхо тIаэцара церемони китайски телевидене гIолла хьахьекхар.

Лакхерча боарамера советско-китайски вIашагIкхетарах лаьца дувцаш ва китайски а доазол дехьара а 1200 журналист.

Аэропорте церемони чакхъяьлча журналисташта юкъе дIа-хьа йоаржайир М. С. Горбачева яь заявлени.

* * *

Аэропортера «Дяоюйтай» яхача резиденце бодача новкъа М. С. Горбачевга дег тIара дIайха моаршал хоатташ бар Пекине баха нах. Из никъ кердача гIишлой районашка гIолла чакхбоал. Советски кулгалхо накъавоаккхаш вар Ян Шанкунь.

(ТАСС).

ЗАКОННОСТИ ПРАВОПОРЯДОКИ ЧIОАГIЪЕ

Республика партийно-боахама актива собране КПСС обкома секретара В. А. Алехина яь доклад

Хьалха хоам баь ма хиллара, «Республике социалистически законность Iалашдаран общественни порядок лораяран беча балха хьалахи из чIоагIбара долча партийни организацей декхарехи» доклад йир КПСС обкома секретара **В. А. Алехина.**

Ховш да, XIX Ерригсоюзни партийни конференце, аьлар цо, перестройка правови Iалашъяра де дезараш белгалдаьхалга а социалистически правови паччахьалкхе вIашагIйолларца бувзабеннача партийни организацей балха лостамаш белгалдаьлга а.

Цу дIадехарий актуальность Iалальмате йоккха я. КПСС ЦК апрельски (1989 ш.) Пленуме цIаьнха а белгалдаьккхад перестройка дегIайоалаяра правови рычагех ма могга дукхагIа пайда эца безилга, экономике, къаьстта чIоагIа, М. С. Горбачева дешашца аьлча, перестройкана «духхьал компрометаци» а еш боахама доал доацаш хиларца къовсам лоаттабеча, порядок оттае езилга. Из бакъдеш хIама да вай хIара дийнахьара практика, реально долаш дар. Республике экономически социальнии проблемаш толаме къоастае могаргдац вайна, нагахьа санна вахара, балха ерригача сферашка закон болх беш деце. Экономике - эггара хьалха паччахьалкхен предприятех дола, социалистически доалахьенах, планированех, финансови, налогови, боахама гIулакхех дола, гонахьара Iалам лорадарах дола законаш. Социальни нийсхо Iалашъяра гIулакха — къахьегама, чуIеча цIеной дешашта лостам тела, унахцIено лораяра, саг правови лоравара, советски наьха бокъонаши паргIатонаши кхоачашъяра йола гарантеш чIоагIъяра, хIара гражданина бехктокхам къахьегама коллективана, а бIарчча хьанийцача общественна а хьалхашка лакхбара законодательство. Закон болх беш хила деза эггара хьалха наьха вахара доагIаш дола социально-экономически хьалаш Iалашдеча, саг нравственно талха хилар цIендаь дIа а доаккхаш.

Яр дуккха нах юкъе бола, законности, общественни порядки лораяра дешаш леладеш йолча общественни организацеша дакъа а лоацаш йола партийно-боахама актива собрани лаьрхIа я долаш дола хьал белгалдаккха а болх овлангара тоабара де деза реальни гIулакхаш белгалде а.

Проблема йиза кхетаяра законность мах беш доашхилга шердаь ца Iеш законоста хьалан паччахьалкхен а боахама доал дара а органаша, правоохранительни ведомстваша законаш фактически кхоачашдаран юкъера бувзам гучабаккха а беза. Цар балха еча партийни влияние формаштеи результаташтеи анализ яр, хIаьта иштта правови процессашта партийни организацеш юкъе увзаш болх бар, дуккхача наха общественни порядок хьаллацар. Из деча хана парте обкома бюрос теркалду гIулакхий реальни хьал, проблема ювцача хана керттера теркам тIабохийт баь баьннача балха а ца бохийташ, цига а кIезига-м дац позитивни дар, вай вахара цIенхаштта новкъа долча кхоачамбоацараштa.

Боахама гIулакхашка социалистически законность мишта леладу хьожаргда вай. Тахан белггала ала йиш я экономике законность чIоагI ца деча боахама механизме цхьаккха перестройка хургьяц, аьнна. Законаш телхадаро новкъарле ю боахама балха, доккха зе ду экономикана, общественни вахаре социальни нийкъало отт.

Республике тIехь - тIехьагIа дукхагIа лечкъаду, эшаду, телхаду товарно-материальни рузкъа, цунах хула зе 1988 шера 19 миллион сом хилар, из ши миллион сом дукхагIа да цул хьалхарча шера хинначул. Царех духхьал рузкъа лечкъадари эшадари 7 миллион сомал тIехдаьннал. Критически хьале я колхозаши совхозаши. ДIауйла ел оаш. Соахна колхозашеи совхозашеи цIена пайда 62 миллион сом баьккхаб, хIаьта лочкъаяьи толхаяьи дIаьяьннай 10,5 миллион сома продукци. Промышленностеи транспортеи — йиъ миллион сом совгIа.

Къаьстта воча хьала тIа да торговле гIулакх. Минторга системе пхи эзар совгIа, хIаьта респотребсоюза системе ялх эзар совгIа моттиг я рузкъа лечкъадарахи эшадарахи. бIарчча хьанийцача ши миллион сом гаргга зе даь. Укхаза белгалдаккха деза уж алхха гучаяьхa нарушенеш мара ца хилар.

Социалистически рузкъа лечкъадара телхадара боарамашеи тенденцешеи таро хулийт уж законность телхадара моттигаш цIаьхха хьахинна явленеш а йоацаш чIоагIъенна дIаэтта система я, бахача наха доккха социальни зе деш йола хIара парторганизацен оагIорахьара царна духьала хаьдда гIулакхаш леладанза дарггдоаца система я, аьнна вывод е.

Республике шерра даьржа да приписка елга, цхьаболча гIулакхаштIарча наьха балха норма а хинна дIаэттад из. ХIаьта шоаш еш йола нарушенеш боахам тоабара, порядок тоаяра ю ала гIерташ а моттигаш я. Къаьстта чIоагIа доагIаш да из «Чечениигушстрой» ПСМО а «Агропромстройна» а (нн. Нефедов В. П., Омаров Р. А.). Хьалха дIадахача шера а санна укхаза 1988 шера юха а кхоачашдаьча гIишлои-монтажни балхашта контрольни бусташ дича приписка гучаяьхай цаIн ахи миллион сом гаргга. ВIалла сагота бац. Цхьаккха хIама ца хилча санна ба берригаш а. Кхераме идеологи я из закон ца леладари нравственность йоацаш хилари вIашагIкхийтача хьахулаш яр.

Цу тайпарча явленешца лоаттабеча къовсаме партийни организацеша йиза кхоачашъяц очковтирательстваи припискайи фактащ хаьдда юхатохара тIадерзадаь кхы тIа де дезарий хьакъехьарча соцам тIа белгалъяьха КПСС ЦК установкаш. Соцам бийцаб ерригача парторганизацешка. ХIаьта а 1988 шера тохкамаш дича, паччахьалкхен комиссеша эксплуатаце хьанийцача чуIеча цIенойи социальни сферан объекташка халкъа тIахьожама органаша гучаяьхай дикка дукха приписка очковтирательствой. Нарушенеш йоллаше а хьанийцад 33,9 эзар квадратни метр чуIе цIенош, уж хул берригача боарамах 25 процент совгIа дола паччахьалкхен капитальни вложеней чотагIа хьалдаьраш. Масала, Шелковски района «Старощедринский» совхозе наха чуIе цIенош 1988 шу чакхдоаллаш эксплуатаце хьанийцад, нах дIачу а ховшабаьб. Цхьабакъда 1989 шера феврале а электричествои газ йоацаш хиннад цIенош, уйнаш Iотоханза, малярни балхаш чакхдовланза хиннад. Городе Грозне № 142 йола детсад 1988 шера октябре эксплуатаце хьанийцай, цхьабакъда укх шера феврале а болх беш хиннаяц из, теплоснабжени йоацаш хиннай.

Тахан цIераш ца йоахаш бита бокъо яц вай законность нийса леладе оттабаь, ма дарра аьлча, законагIа доаца гIулакхаш ловш бола нах. Духхьал цу наьха мелал бахьан долаш хIанз а шоай квартирашка дIачубаха йиш йоацаш лел нах, е дIачубахачул тIехьагIа бала увзаш ба халача хьалашка, царна оарцагIвоалащ саг а воацаш. Цунна бехке бараш ба цар кулгал а деш объекташ хьанийца бола паччахьалкхен комиссей председателаш. Уж ба Ленински, Шалински, Урус-Мартановски, Шелковской, Советски, Грозненски, Сунженски райисполкомий председателий заместителаш нн. Рядинская В. Ф., Каримов А. А., Хасаев Б. А., Забелина Л. В., Дикаева Д. П., Салаева Т. И., Хашагульгов Я. М., Старопромысловски райисполкома председатель хинна н. Скворцов В. Н.

Хадданза приписка ю экономикан социальни сферан кхыча отраслешка а. Республика предприятешкеи организацешкей отчетни даннешта юкъ-юкъе проверка йича 47 процент совгIа йолча объекташка отчетность телхаяьй, цу даькъе очковтирательствои приписка — 12 процент яраш-ка.

Законноста цу нарушенеша тешал ду экономически социальнии дегIаахара планаш кхоачашъеча гIулакхаш дика лел алийта гIерташ йола зуламе практика, шоай болх бокъонца эргабаккха ца ловш хилар шерра дIадаьржа хилара. Отчетни дисциплина шоашта лоIам болча тайпара лелаяро хьахулийт экономике зуламаш вIаштIехьдахара йола кIийле.

Коммунисташи республикебаха нахи доагIа а доагIаш раьза бац законность телхадара духьал хаьдда де дезараш ца дар бахьан долаш. ТIа-тIа дукхагIа дувц коррупцеца, кхааш ийдарца, паччахьалкхенней боахамей тайп - тайпарча чиновникаша, дешара заведеней преподавателаша нахагара хIама эцаш хилара духьал лоаттабу къовсам кхоачам болаш ца хиларах. Белгалдоаккх, коррумпированни группаша а зуламерча элементаша а чуIе фусамаш, лаьттан участкаш, гIишлон материалаш ялара, медицински гIулакх дара йолча наьха бокъонашта духьале яра наькъаца, торговле товарни ресурсаш законаца доацаш дIа-хьа екъара, дефицитаца киловзалаш дара, къоалаш дара наькъаца нах буаш хилар. Царех цхьабаьрашка Iалальмате дукха рузкъа Iайнад, моллагIйолча юрта Совета бюджетал тIех а дрлаш. Масала, укх шера январе «Стройматериалы» яхача объединене № 4 йолча тика чу ревизи еш, гучаяьккхай 206 эзар сома маьха недостача. Цул тIехьагIа цу сахьате тика заведующе из ахча ший кисара Iодиллад.

Цхьаькха масал. «Чечингзаготскот» яхача республикански контора базе проверка еча хана хьайбаш дIаэцача пункта заведующегара 42 эзар сом лаьцад (ахча помещене чура арадаккха гIийртав из). ДIахо тохкам бича гучадаьннад укх тIехьарча кхаь шера укхаза 200 эзар сом дIа-хьа додадаь хилар. Цу тайпарча экономически зуламашта гонахьа кхест организованни зулам, дегIайоагIа коррупци.

Цунца дувзаденна сона дувца лов цу проблема криминальни йоацача цхьайолча аспектех. Ховш ма хиллара, коррупци психологически хьахилар — ший корыстни уйла кхоачашъяр духьа саго кхычарна ловр-товр лар да. Кхааш ийдераш шоаш нанас Iобича денз из оамал йоаллаш хилац, цу тайпарча ловр-товр де кийча бараша хьалкхебу уж. «Лакхехьа» волчунна каракховдачар шоай алапе чотах дац из, «лохехьа» волчун кисара хьадоаккх. Шоана гучча бесса, из «средa» лакхехьа кхувд центр коррупцена чулацар духьа, лохехьа кхувд из дара рузкъа шийбе хургдолаш. Цу тайпара коррупци хьакхолла среда е центра низаца, е дуккхача наьха низаца хоарцае йиш я. Нагахьа санна лакхехьа латта кулгалхо партийни принципаш тIара ца воале — цхьанне а цох шийна эшаш бола шод берггбац. Из дицде йиш яц берригача кулгалхоша.

Массехк дош аргда аз дефицита цхьайолча белгалонех. Дефицит — из духхьал спекуляце хьаст хинна Iац, из дефицит «кара йолча» наьха боккха низ ба. Цулутахьа уж кхыметтел шоай таронашка а хьалага а хьежа общественни процессаш дIаерзае гIерт, из законности нийсхон бахьан цар делга гуш да. Дефицит кара йолчарна корта бетта безача отт нах (кхы фу дергда?). Дефиците-м хIанз бокъонца доацаш дола, уж доацаш а хала-атта сетоха йиш йола товаращи гIулакхаши хинна мича Iа. ТIаккха фу дергда, масала, наха эшаш долча доагорца 1988 шера паччахьалкхен системе гIолла юрташка, поселкашка, городашка бахача наха эшаш болчох 69 процент кIора, кхы а кIезигагIа дахча мара мича ийцад. Баха моттиг йоацаш бисача, спекулянташкара, наьха хьакъах каетташкара, нийсагIа аьлча дефицит кара йолчар оттабаьрашкара ийду наха доагор. Республике доагор долаш да, цхьабакъда, искусственни наькъаца цун дефицит хьаьй. Дуккхача позицей дефицит дIаяккхар сел чоалхане хIама дац, нагахьа санна министерстваши, ведомстваши, партийни комитеташи цIенхаштта из де оарцагIйоале.

ХIанз хьожаргда вай цу дерригача хIамашка коммунистийи парте боацача дуккхача наьхеи бIаргащца. Гой-те царна шоашта юкъе бола тайп-тайпара чиновникаш сий доацаш нах хилар? Къахьегама коллективаша деча хоамашка хьежача дика гу, цхьабакъда, дIаяхача ханаша цу чиновникашта бенна боккха низ юхатоха законноста низ кхоачаргхиларах тешац уж. Тахан вай нахага ала деза: «Тохале, эггара чIоагIагIбола къовсам лоаттабе цу тайпарча дельцашца!» ХIаьта партийни комитетий декхар да уж гIуланхаш ма хулла чIоагIагIа хьаллацар.

Перестройко керттера де лерхIачох — ленински нравственность дийнъярах — дувцалга а яц, нагахьа санна вай кулгалдара кадраша чура перестройка ца йой. Шийн эхь-эзделца а доацаш, ше болх беча учреждене лакхалца, шийн должностаца деррига дувзаш вола саг нравственноста монополи шийбе йоаллае гIертача хана, угодничество, коррупци, кхыдола зуламе гIулакхаш кIезиг ца луш дахаргда вай таханарча денаца а кердача ноахалий вахарца а.

Тахан, актива собрани йолча хана жоп лаха деза укх хаттара: могаргдий-те партийни комитеташта, паччахьалкхен органашта, дуккхача наха дакъа а лоацаш, законность телхаеча нахах общество IоцIенъе? Нагахьа санна из де йиш йолаш дале, собране резолюцена юкъедахьа деза партийни, паччахьалкхен, правоохранительни органаша, общественни организацеша цу даькъе е езаш йола порядок юха ца доалаш яра тIадерзадаь дIадехараш.

Вай мехка цIенхаштта а гуччахьа а суд еш я нравственность ца хилара. Областной партийни организаце хьинарегIа болх бе беза цIено яра процессащ чIоагIъяра.

Садуаш дола хьал эттад гонахьара Iалам лорадара тIадерзадаь законаш кхоачашдеча. Ховш ма хиллара, Iалам лорадара болх вай мехка йоагI-йоагIача законодательни акташка, партеи правительстваи соцамашка хьежжа чакхбаккха безаш ба. Нагахьа санна республикерча партийни, паччахьалкхен, боахама органий болх долаш долча дIадехаращца цIенхаштта вIашкабоагIаш баларе, тIаккха хIанз бар санна экологически кхохкам хургбацар тахан. Шеко яц, дуккха аттагIа да из иштта хилара бехк общество дегIаухачара сеца лаьттача хаьнашта дIатIабиллача. ХIаь, кхоачамбоацараши экологена лерттIа теркам тIа ца бахийтари хьалха кIезига дацар. ТIаккха мишта латт гIулакхаш тахан? Къайла ца кхухьаш ала деза, Iалам лорадара законодательство тахан а кхоачашдеш дац.

Госкомприродо баьча тохкамо хьахьеккад, укх тIехьарча шерашка а 1989 шера а министерстваша, ведомстваша, предприятеша Iалам лорадара даькъе яьча планировани Iалам лорадара законодательство цIенхаштта чакхдаккхара тIадерзадаь хувцамаш ца даьлга. Планаша хьалхадаьккхадац фецеи хицеи зене йола хIамаш дIазяр гуччахьа кIезигьелга, лаьттахи хихи пайда эцар тоаделга, хьунаш меттаоттаелга, хьаIайна зене йола хIамаш дIайоахалга, хIама хьакъасташ йоаца технологеш производствана юкъейоалаелга. Цу тайпара планировани, наггахьарчаргара дIайиккхача дукхагIйолча ведомствашка, предприятешка, организацешка йолаш я. БIарчча хьанийцача республикански планашка йоаггIача тайпара теркал йиц халкъбоахама мероприятей экологически оагIув.

Яхаш я иштта а йоккха йоаца экологически объекташ хьалъяра планаш кхоачашъярца йола дуккхача кулгалхой харцахьара уйла. БIарчча хьанийцача республике цу гIулакха дIахьожаьча капитальни вложенеех 64 процент ярех мара пайда йицабац. «Грознефтеоргсинтез» объединене — 85 процент, Госагропрома — 67, НГIАССР Министрий Совета укхас — 55, Грозненски биохимически завода — 16 процент.

Эффективно болх беш йола Iалам лорадара системаш йоацаш производственни объекташ юкъейоалае йиш яц яхача законо дIадехар кхоачашдеш дац. Иштта, соахка июне «Грознефтеоргсинтез» яхача объединене (н. В. И. Гречко) эксплуатаце хьанийцай мехкдаьтта чакхдоаха комплекс, газ цIенъеши зене йола хIамаш хьакъоастаеши дола гIирсаш чакхдаханза а долаш.

Мехкдаьтта чакхдоахача предприятешка хинна ца Iещ, «Красный молот» заводе а цхьайолча кхыча предприятешка а мела къестаду санитарно - защитни зонаш хьаяра дешаш. Цу гIулакха дIахьожадаь рузкъа а пайда ца эцаш дус.

Тахан актива собране цу предприятей, гIишлон организацей кулгалхошка хатта безам ба: гонахьара Iалам лорадара де дезараш кхоачаш хIана дац оаш хIанз, аьнна? Хетачох, дIаяхача хана хьаIайнача экологически проблемашка диллача хIанз уж хьинаре къестае езаш ма ярий. Цхьабакъда, уж къестаеш яц. Цхьайолча предприятешеи ведомствашеи цу тайпара никъ лацар нийсденнад Iалам лорадара законодательство телха ца дайтара тIахьожам лоаттабе безача органаша царна йоаггIача тайпара духьале ца ярах. Хьажал, мишта кхоачашду ший декхараш Гостехнадзора (н. Ю. П. Козлов). Ховш ма хиллара, гонахьара фо лорадара тIадерзадаьча законо яххача тайпара, газ цIенъеш йола установкаш йохе, е цар лерттIа болх беш ца хуле, объектий болх соцабе беза. Цхьабакъда, уж дIадехараш кхоачашдеш дац Г-43-107, ЛЧ-24 яха установкаш а кхыяраш а каст-каста болх беш хул газ цIенъю системаш лерттIа болх беш а йоацаш. Из санна йола моттигаш йолаш я РСФСР Минводхоза чуйоагIача Терско-Сулакски бассейнови водоотводни объединене (н. Л. М. Яндарбаев), республикански санэпидстанце (н. С. Ф. Мушников) балха тIа. Актив укхаза а йолаш, лакхе хьоабаьча новкъосташка ала лов сона: закона низ оарцагIа а баьккха, боахама ведомствай экспансена духьал латта шоай хьинар деце, из де могаргдолчарна моттигаш мукъайовлийта, аьнна. Укхаза хIама ца деш дагIар кхераме да. ХIара шера 320 эзар тонн зене йола хIамаш аратувс вай республике. Iалам толха а ду, хIалак а ду, цар. Грозне злокачественни дестамаш дола нах тIа-тIа дукхагIа хулилга гучадаьннад. Заводской районе нах бовлга алсамдаьннад. Цу тайпарча хьалашка областной партийни организацес гонахьара Iалам лорадара даькъе чакхдаха лаьрхIа гIулакхаш кIеззига мукъагIа а кхоачаш ца деш дита йиш яц.

КIезига лоархIам болаш яц кхы цхьаькха проблема. ХIанз, санитарно-эпидемиологически службо яхачох, критически хьал эттад г. Грознена хица Iалашо еча даькъе. Воча санитарно-технически хьале я водозабораш, хии линей гIирсаш, цIенхашттарча режима зонашта доаггIача тайпара ха дац. НГIАССР жилкомхоза территориальни производственни объединене а кхыйолча боахама органаша а санитарни надзора органаша яь предписанеш кхоачашйиц. Цу гIулакхаца машар бу Грозненски городской Совета исполкомо.

Наьха унахцIенонна кхераме да дулха, шурий промышленноста кхачан продукци хьаеча санитарни дIадехараш кхоачашдара тIадерзадаь де дезараш ца деш хилар. 1988 шера арахийцача шурий продукцех 17 процент яр стандарташта жоп луш яцар. Къаьстта из кхераме да чакхъяккха хьаккхухьийтача шурех 50 процент яр туберкулези бруцеллези долча боахамашкара хьачутелаш хилар теркалдича. Из дале а, агропрома совхозаша, колхозаша, хьайбай Iулаш унахцIена дерзадара гIулакхаш чакхдахац. лазараш долча дикка дукхагIйолча фермашка шура цIенъяра режим телхаю, гIожа телхаю санитарно-ветеринарни режим. Соахка Наурски Сунженски районашка нах бруцеллезах цамогаш хинна моттигаш нийсъелар.

ХIара шера 7—12 моттиг гуча йоал нах сибирски язвах цамогаш хулаш. 1988 шера иштта хIамаш хилар Грозненски, Шалински, Шелковски районашка. Лазар хьадаьннад цамогаш долча хьайбаех. Из дале а, юрта Советашеи Госветинспекцеи биззача боараме кхоачашдац наьха шоай доалахьарча хьайбашта учет лелаяра а царна прививкаш яра а тIадерзадаь дIадехараш. Цхьаккха тIахьожам боацаш урсаш хьекх хьайбашта, нах бахача пункташкеи боахамашкеи лаьрхIа белгалъяьха урс хьокха моттигаш яц, иштта йоацаш я дулх дохка ларекаш, биотермически кIоагаш. Ветеринарни тIахьожам ца беш нахага дулх дохкара моттигаш я.

Дуккхача промышленни гIишлони предприятешка законо хьалхайоахаш йола санитарни нормаши бокъонаши кхоачашъяц, из бахьан долаш вогIа хул болхлой къахьегама хьалаш. Фо миштад хьожаш баьча тохкамо хьахьекхад производственни помещенешка дом дукхагIа хьаIовш хилар. 1988 шера балха моттигашта баьча тохкамо хьахьекхад, царех хIара шоллагIъяр санитарни нормашта жоп луш йоацалга.

Дом хьаIовш хиларан чухьа боаггIача бораме сердал ца хиларан воча оагIорахьа къаьстта белгалъяьннай «Красный молот», «Трансмаш», «Пищемаш», радиотехнически, Грозненски биохимически, цементни, медицински инструменташ хьаю заводаш, когий гIирс хьабу фабрика, кхыйола предприятеш.

Из-м янне а яц, унахцIенал лораяра законодательство телхадара тешал деш йола йизза перечень. Укхаза вай дувцац духхьал медицински учреждениешка долча кхоачамбоацарех, царех лаьца хьалха цкъа мо дуккхаза дийцад парте обкома дуккхача документашка.

(ДIахододар 2-ча оагIо тIа).

ЗАКОННОСТИ ПРАВОПОРЯДОКИ ЧІОАГІЪЕ

(ДІахододар. Долалур 1-ча оагІо тІа).

«Правовой реформах» йолча XIX Еррийгсоюзни партийни конференце резолюце тІа белгалдаьккхад, эггара хьалхара теркам личность правовой даькъе лораяра тІабахийта безалга, советски наьха политически, экономически, социальни бокъоний гарантеш чІоагІъе езалга. Дош цу тайпара оттадар Іальмате нийса а да. Вай нах кІаьдбеннаб тайп-тайпарча учреждениешка багІача наьха хьашташ кхоачашдар шоаех тийша долча чиновникаша шоашта ловр-товр леладарах, уж хІама бе-башха доацаш а наьха бала боацаш а хиларах. Цунна тешал деш да партийни, советски, правоохранительни органий адресагІа хьауха письмошеи заявленешеи. Къаьстта дукха кхоачамбоацараш да нах фусамашца Іалашбеча, къахьегама гІулакхаш къестадеча, наха гІулакхаш деча сферашка.

ДІадахача шера партийни советскии органаш, судаши прокуратураши жилищно-коммунальни гІулакхаш дарах долча 2,5 эзар письмогеи заявленегеи хьежай. Царех аханел совгІа дарашка кхоачамбоацараш хилар гучадаьннад. Масала, гор. Грозне Тухачевске цІерагІча улицагІа, № 14 йолча цІагІа баха нах тайп-тайпарча инстанцешка лийткъаб шоаш бахача фусамашка кхоачамбоацараш хилара, дІайха хий ца хилара, подвалашка хий чудувлара, цхьабакъда, горисполкомо а жилищно-коммунальни органо а шийн ханнахьа цу хьакъехьа де дезараш даьдац. Коммунальни гІулакхаш даь деце а, цу нахагара хан-ханнахьа царех боагІа мах ийбаьб. Къоастадаьдац уж дешаш тахан а.

Духхьала дІаала деза гор. Грозне коммунальни гІулакх делга боарам боацаш вочa хьал тІа хилар. Наха дукха а Іоткъамаш да, гІо дар дехаш эзараш жалобаши дехараши язду, амма, городской Совета исполкомеи республика жилищно-коммунальни боахама объединенеи (нн. В. М. Шамардин, У. А. Арсукаев) балха хІанзалца дикагІча оагІорахьа хувцаденна хІама дац.

Наха чубаха моттигаш дІа-юха екъача хана нарушенеш еш моттигаш хІанз а йолаш я. Райсоветий исполкомаша жилищни законодательство телха ца дайтара тІахьожам ледара лоаттабарал совгІа, цхьаццайолча моттигашка шоаш а телхаду из. Масала, Ачхой-Мартанерча Нурадилова цІерагІча улицагІарча № 107 йолча цІагІара квартира мукъаьлар. ЗаконагІа доагІача тайпара из дІаялара исполкомо де дезар ца а деш, председатела заместитела нов. С. К. Абалаевас, оттаяь йола порядок толха а еш, бокъо елар гр. З. М. Дукаевайна мукъаьнна квартира хьалаца.

Цхьаькха масал. Грозненски райисполкомо (н. В. И. Жуков), доагІача бесса хьожа а ца хьожаш, закон толха а деш, решени тІайийцар З. У. Нуцулхановайна квартира яла. Цунах хьахилар дукхха нах цу юкъе а озаш дола судебни гІулакх.

Закон лоархІаш ца хилара наьха къахьстама бокъонаш телхаяйт. Укх тІеххьарча шерий статистически данеша тешал ду нагтахьа телхаяь а ца Іеш, телхаяь бокъонаш юхаметтаоттаярах йолча искаца болхлойн гІулакхера нахи суде ахар республике гІолла хоалуш кІезигденна ца хилара. Соахка балхара дІабаьха нах юха дІаоттабара 219 дешага хьежай судаш, ахаш гаргга йола искаш бакъхилар гучадаьлар. Цул совгІа, прокурораша протесташ яьй законагІа доацаш нах балхара дІабоахаш техача 100 совгІча приказа.

Цу гІулакхашка шийн моттиг хьалаьцац профсоюзни комитеташа. Цар шоашка йоагІаш йола активность гойтац къахьегамхой хьашташ лорадара функцеш кхоачашъеча, массаза а боагІаш бола тІахьожам лоаттабац къахьегамах дола закон нийса леладара, администраце доводаш массе а оагІорахьара тохха а ца тохкаш, саг балхара дІаваккхара согласи луш моттигаш кІезига нийслац. Масала, Заводской районни халкъа судо балха юхаоттавир «Грознефтеоргсинтез» ЖКУ балхара дІаваьккха Н. М. Колесниченко. Гучадаьлар нов. Н. М. Колесниченко администраце балха тІа дола кхоачамбоацараш дувцаш, цо собране къамаьл даьчули цу дешай хьакъехьа цо халкъа тІахьожама органашка хоам баьчули тІехьагІа балхара дІаваькхалга, хІаьта профком из балхара дІаваккха ше мукъа луш, конфликт мишта нийсъеннай а ца хьожаш, администрацена хеттар а даь дІаяхай.

«Грозненское-1» яхача Госагропрома автопредприяте администрацена новкъа ваьннав предприяте балха тІа дола кхоачамбоацараш дувцаш, цахаддаш критика еш хинна юрисконсульт Р. Д. Сембиев. Кхьметтел къахьегама коллектива совета председатель н. М. М. Атабаев а юкъевнхьа хиннав новкъа вола болхло дІаваккхара йоаржаьча кампанена. Юххера а н. Р. Д. Сембиева заявлени язъяьй шийн лоІаматІа балхара дІавалийта, аьнна. Из доллаше а, из дІаваккха сихъеннача администрацес, закон толха а деш, дІаваьккхав из.

Бокъонца юридически грамотни ше ца хилар хьахьеккхар 24 сагах латташ йолча хохаш кхебеча бригадерча гражданий къахьегара йола конституционни бокъо гІожа толхаяьча Надтеречни района «Братский» яхача совхоза директора н. К. М. Гиназова. Шийн ларде цхьаккха а правовой обоснованн а йоацаш долча 1988 шера 5 маерча приказаца цо уж берригаш а балхара дІабаьхар «хохаш кхебеча корейски къамах болча нахах пайда ийбар эшаш гІулакх ца хилар бахьан долаши заказчикашка хохаш бохкача хана злоупотреблинеш ца хилийтар духьен».

Болхлоех дош ца хеташ хилара гІулакх хьагойтар Грозненски района «Ильинский» совхоза администраце а царна кхы тІа алапии премеши хьожаеча хана, из бахьан долаш полеводчески шин бригадага соахка дІа ца кхоачаш дисар 10 эзар гаргга сом. Цунца цхьана администрацена ше-м йицъенна яц.

Дукхача предприятешкеи организацешкеи шерра даьржад производства эффективность лакхъяра керттера хІана яц аьнна йола рычаг а хинна дІаотта дола ха йистеъяннача тІехьагІа ду балхаш. Уж производство вІаштІехьйоаккхача дола кхоачамбоацараш дІадахара тІадерзадаь дале а, ма дарра аьлча, болхлой бокъонаш телхаелга да из. Масала, соахка промышленностен гІишлош ечеи даь сверхурочни балхаш 1,5 млн. сага-сахьат хилар. Цунца къаьстта злоупотреблинеш ю «Красный молот» заводеи кхы цхьаццайолча предприятешкеи.

Массанена а дика ховш да во вІаштІехьъяьккхача гІулакх дара сферо наха мел новкъарленаш ю. Эггара дукхагІа нареканеш а бувзама средствай балха. Телефонаша во болх белга хронически хинна дала доал. Укх шера парте обкомага цкъа санна дукххаза а летккъар парте ветеран К. М. Цветков. Цо белгалдоаккх 1988 ш. ноябрь — декабрь бетта 4 газети цхьа журнали мара ше хьайнийца ца хилар, хІаьта укх шера январь бетта деиз корреспонденци шийна вІалла а хьаенна ца хилар. Уж санна дола гІулакхаш массови а хинна дІаэттад. Бувзама управлене начальника А. З. Хаита дуккхаза телаш дола дешаш бахача наха лерттІа доацаш долча гІулакхашта меттел дІаотта йиш яц.

Г. Грозне а кхыйолча городашка а къахьегамхошта транспортаца гІулакх делга доагІача тайпара чакхдоаккхаш дац. Партийни организацей цхьаккха дича а вІаштІехьдалац гражданий законагІа доагІаш дола хьашташ шоай балха тІа тІеххьарча моттиге лоаттадеш болча цхьаболча гІулакхерча наьха бюрократизмахи дог лазаш ца хиларахи наьха бокъонаш лорае.

Дувцача тайпара законность телхаяро республике перестройка яра реальни кхерам тІатосс. Из эггара хьалха кхетаде деза дика хувцамаш хиларца хьашт долаш йолча партийни комитеташа, хІара саго, коммунисташа-кулгалхоша хІаьта а.

Паччахьалкхен Іаьдала акт хиларах тарра, закон лоарзагІа ца боалаш леладе деза берригача гІулакхаш тІарча наха, берригача гражданаша.

Социалистически законность чІоагІъяра декхарех дувцача хана аланза дарг-доацаш да республике законаши юкъара порядоки Іалашъеча паччахьалкхен управлене органий моттигахи лоархІамахи. Парте обкома бюрона хетачох фу белгалдаккха деза укхаза? Автономни республика Министрий Советох партийни организацешеи эггара хьалха динза даргдоацар да паччахьалкхен управлене органий кулгалхоша шоаш балха болча моттигашка законаш цІенхаштта теркалделга Іалашдара тІехьа де дезараш тІаэцар. Къоалаш, приписскаш яра, продукташ телхаяра, наьха унахцІено йоагІача бесса лора ца яра, гражданий бокъонаш телхаяра лакхехьа йоалаьча факташа къаьгга тешал ду паччахьалкхен управлене органаша доагІача бесса законаш кхоачашдеш ца хилара. Хьаэцаргда вай къоалаш. Хьалхарча даькъе уж хьахул учет ца лелаяр бахьан долаш. Статистика управленен ОБХСС-ен данейгІа законагІа йоагІача бесса учет лелаяц гІишлошъеча 60 процент мара, колхозашка, совхозашкеи АПК хІамаш чакхйоахача предприятешкеи 50 процент мара, промышленни предприятешка 40 процент мара, хІара шоллагІа йолча транспортни организаце мара, материально-технически Іалашо яра предприятейх 15 процент ярашка мара. Учет йоацаш маярра йола управлена хила йиш яц яхача принципага хьежача, паччахьалкхен управлене органий балха дикалах дувцалга а яц.

Е хьаьцал объекташ эксплуатаце дІалуча хана еш йола приписскаш. Малав уж могаерааш? Паччахьалкхен управлене органаш я-кх, хІана аьлча, уж дІаэцаш язъеча акташ тІа бутгаш яздераш-цар-викалаш-беций, исполкомий кулгалхой юкъе а болаш.

Хьаэцаргъя вай финансий министерство, Ікнаш, къахьегамаш, мах ьех, гІишлош хьалъяран архитектурни гІулакхех йола пачхьалкхен комитеташ, статистика. Вай ювцаш йола дукха йола нарушенеш экономике хургъяцар, белгалъяхьача ведомстваша шоай декхараш хоадам боллаш кхоачашдоре. Перестройка йолаелчахьа дІадахача шерашка а дикагІча оагІорахьа хувцамаш хиннадац цар балха тІа. Масала, статистически финансовни органаша дика леладац хьожаш бола объекташ тохкалеи йоагІаш йола мераш тІаэцара прокуратуре дІачуяла материалаш кийчъелен, хІаьта цхьайолча хана вІалла сихо а яц из дара. Биззача боарамагІа пайда ийбац шоай правовой статусах а.

Цхьайолча республикански министерствашта ведомствашта дишденнад законаш кхоачаде дезаш хиларах дола шоай декхараш. Торговле министерстве (нов. А. И. Зубков) хІара ког мел баьккхача ниислу законагІа доаца хІамаш — эцархошкара совлен мах боаккхилген Іехабеллеи, товараш ца дохкаш дІахьулдеелга, товарии ресурсаш лечкъаелген ниийса йоацаш дІа-са екъилген. Бакъда, телхараш ца хилийтара лоадаме хІама дац министерствас. ГІулакх къахьчад минторга бухгалтерски ревизорски службаш тикашка йоагІаш йола ревизеш юлургІахьожам йоалаш.

Агропромышленни комплекса системе (нн. М. А. Арбиев, Т. М. Богатырев) тесса бита ба тІахьожама-ревизионни болх.

Е кхыдола масал, «Грозненский рабочий» газета мартовски номера оагІонаш тІа араьйннача «Дефицита анатоми» яхача корреспонденце тІа НГІАССР унахцІено лораяра министерства «Фармацие» объединене начальник Н. С. Ульбиева объединене законность Іалашдара болча шийн бехктокхама вІалхаръяла а из ОБХСС-а дІатІабила а гІерт. Кулгалхочо шийн ведомстве законность а порядок а Іалашйолургіолча ОБХСС сенна эш? — аьнна хаттар отт. Бакъда, укхаз, бокъала а, парте городской комитета комисси ОБХСС-я юкъегкха йийзар, хІана аьлча кулгалхочуна маганзар законность а порядок а леладе а Іалашде, керттера из да аптекашка молхай препараташ низкъален спекулятивни рынке шорттен хилар. Из гуччахха бакъду, итташ эзараш сомий мах бола молхаш объединене складех Урус-Мартановски района № 86 йолча аптекеи ца тоъаш хиларо. Цун бахьан да объединене бухгалтерски учет ца лелаьйлен инвентаризацеш формальни еш хиннаелга.

Газетий публикацееех массехк дош аргда аз. Нагахьа санна газет проблема миштай тІаккха тесса отте, тІаккха хьежача бухсоцаш хьахулар бакъдар кораделгІаш хила деза. Газетий болхлой вІалла барта хилла йиш яц цар новкъосталца законность толхадета къайладахьа гІертарашца. Цунца цхьана ала доагІа массови информацие средствашка никъсонца яьча критикана дукхача кулгалхоша жоп лац, цхьаккха а ца оалаш Іе гІерт, критика хьакъехьа шоаш даьчох законагІа жоп дала дезаш бале а.

Тоабе йиш йий пачхьалкхен доал дара органий болх? Тоабе йиш я, нагахьа санна эггара хьалхарча аргІана законность Іалашдара позицеш тІара цун мах а бой, хІара кулгалхочун персональни бехктокхаме чІоагІа лакх а бой. ТІаккха хургда дика экономически толамаш а. Министерствашкеи, ведомствашкеи, пачхьалкхен аппараташка законаша дІадехарашка хьежжа болх байтаргболаш хІама де гІорта еш республика Министрий Совет, из болх цхьа хІамана тІаберзабайта беза.

Законаш телхаделга хаьдда соцаде декхарийла йолча пачхьалкхен органаша законаш кхоачашдара гІулакх талмасте деш хиларо хьаю боахамий дукхача кулгалхой правови нигилизм, хулаш е а доацаш закон лоархІаш доацар дегІа мегаргхиларах бола цар тешам. Иштта дола хьал латтарда закон лоархІалга хІара кулгалхочун норма а хинна дІаоттанза, оттаяь порядок толха массаза ю правови воздействегІа ма доагІара кІалхара ца воалийташ таІазар дилица. Законаш кхоачашдара иштта йола система яц пачхьалкхен доал дара органий оагІонгахьара, хІаьта эпизодически воздействие гІулакх хилац.

XIX Еррийгсоюзни партийни конференце дІадийхар халкъа Іаьдал дегІадоаладара кІийлен тІа социалистически правопорядок хьаллоатара механизм лакхъелга. Халкъа Іаьдал дегІадоаладара эггара керттерчарех цхьа хІама — болхлой тІахьожам бувца безам ба са. Дукха нах юкъе бола болхлой тІахьожам шербелга обсовпрофагара, партийни комитеташкара хьадийхадар 1988 шера аьхни а парте областной комитета бюрос. Цу хьакъехьа гурахьа хьадда гІулакхаш рекомендацешн йолаш соцам тІайийцар ВЦСПС. Массови информацие средствашa вайга хьанхоачаш хоамаш ду из болх кхыча регионашка баьржа хиларах.

Бакъда, кхетадеш дац болхлой тІахьожам вІаштІехьбаккхара гІулакх облсовпрофо геттара шорттига хІана леладу. Ма дарра аьлча, цо деш хІама дац. ХІаьта цхьайола партийни комитеташ профсоюзашка болх беш бола коммунисташ хьаллацарен цар бехктокхам лакхбарен метта цар де дезар шоаш де гІерт. Из болх боаржабара хьедала йиш яц.

Дукха ха йоацаш КПСС МГК вІашагІкхийттача нов. М. С. Горбачева белгалдаьккхар, вайна болхлой тотальни тІахьожам эшаш хилар. Из эш перестройка гІулакха. Перестройка вІаштІехьъяьннай хІанзе а халкъа юкъара болам хиларах тарра, из хІанз цхьанне а соцаергъяц. Перестройкана духьал варгва е коррупце, зуламеча бувзамашка бІехвенна саг, е телха саг, авантюрист. Бакъда, из а е вож а обществе хьаллоацаргвац.

Болхлой тІахьожам законность Іалашдеча эргалонаш яра тІехьарча халкъа юкъарча болама гІаьххьа боагІаш а кІийле хинна дІаотта безаш а ба, хІана аьлча, тІахьожам ца хиларо шийн лоІамбар дергдолчен закон доацачен кхоачаву.

КІезига дац кхоачамбоацараш халкъа тІахьожама органий балха тІа а. Цар балха тІа законность толхадаьрашта шоашта еннача бокъонашкен полномочешкен хьежжа хаьдда а принципиальни а доагІар дац.

Вайх хІаране дизза кхетаде деза перестройка ха юхаяргйоацилга, хІаьта тахан дикка сихагІа а йода из, кхьметтел дукха йолча духьаленашта хьалхашка а ца соцаш. Царех дукха яраш дІаяьхай, бакъда ерригаш а-м яьхаяц. Шеко йоацаш да перестройкана духьалара догдоахилге йоаца элементаш дІаяьха хургхилар.

Партийни комитеташа ма могга гІо де деза цунна, шоай болча хьокхамцен гІулакхашцен, дІагойта деза республика вахарера политика административни диктато, кхаъ эцаро, гаргалоно, вовзара-везара бувзамаша, коррупце а йоацаш цІенхаштта законаши сага бокъонаши кхоачашъяро мара къоастаеш ца хилар.

Законность Іалашдараи зуламаш дарца лоаттабеча къовсамеи боккха лоархІам болаш я республика бокъонаш лораеш йола органаш. Цу позицеш тІара хьожаш хила деза вай цар балхага.

Тахан активага гуччахьа дІахайта деза бокъонаш лораеча органий болх бовзийташ дола хьокхамаш сатем беш доацилга.

Массанена а довзаш да законность Іалашдеча прокуратура малагІа лоархІам болаш я. ХІаьта гІулакхаш практике мишта латт? Бувцаргба вай юкъара надзорни болх. Вай прокурораша цун планировани законность кхоачашдара хьала анализа тІа оттаяьяц. БІарчча хьанийцача юкъарча надзорни балхо цІенхаштта влияни яц законаш телхаделга соцадара, хІаьта ма дарра аьлча, геттара во бу болх.

Лаккхехьа доклада тІа дийцад къоалаш, недостачаш, социалистически рузкъа телхаделга, халкъа боахама тайп-тайпарча доакъошка боахама доал ца делга, приписскаш, очковтирательство лакхлуш хилар. Из иштта доллаше, республика прокуратурас шийн формашца беш бола болх вІашагІ а кхийтта, деш дола зулам хьагучадаккхара хила деза новкъостал деш бац, ледара лоаттабу гІулакха тІарча зуламашцара къовсам.

Тхона хетачогІа, уж кхераме, обществана духьалара гІулакхаш кІоаргга анализ е езаш да, уж прокурорски надзора теркама юкъмоттиге лоаттаде дезаш да. Къоал дераши законаш телхадара новкъостал деш бараши закона низ бизза хоалургболча оттабе беза.

Практически прокурорски надзорал арахьа юс хІара дийнахьа итташ эзараш болча гражданий гІулакх доагІаш йола социально-культурни сфера, быта служба, сервис. Прокурорски надзор ца хьожаш дисад бІухоех-интернационалистех, къабеннарех, берех-боех дола законодательство леладелга.

Эзараш письмош доагІа прокуратура органашка. Цар тІа хьалгІеттаю эггара ирагІйола проблемаш. Наха язду фусамаш екъача нийсхо телхаярах, гІулакхерча наха деча зуламех, шоашта ловр деш хиларах, бюрократизмах. Бакъда, массаза а яц прокурораш цох предметни вывод. Гражданий бокъонаши законагІа дола хьашташи лорадара прокуратура овланга ра хувцаеннаяц.

Квартирана ремонт ца ю дукха ха я яхаш диъ шера тайп-тайпарча инстанцешка лийткъав нов. А. Д. Абдулаев. Ленински района прокуроро нов. Н. И. Нестеренкос гІулакх ма доагІара тахка а ца тохкаш, горисполкома жилищни боахамо деча хоамаш тІара жоп тийннад. Ремонт яь яьккхай яьхад. ХІаьта из яь яьнна хиннаяц, балхаш даь даьннад аьнна оттаяь акт харцхиннай.

Хьаэцаргъя вай прокурорски надзора вож сфера — фусамий хьакъехьара законодательство леладелга. Дувцилга йоацаш укхаза уж телха гІулакхаш хьахилийтара гІо деш да халкъа депутатий городской районнии Советий исполкомий балха тІара цІенхаштара кхоачамбоацараш. ХІаьта мичай прокурорски надзор? Прокурораш наггахьа мара хьажац горрайисполкомий жилищни органий балхага, шоай болх профсоюзни организацешен халкъа тІахьожама органашцен бац, фусамий дешаш судаша дувцара практика ханханнахьа тахкац, фусамий законодательство телхаделга дІадаккхара даьри беш бола болхи дІабовзийтац, дашхац цо дІадехараш.

Ира латт экономике паччахьалкхен предприятех дола СССР Закон а кхыйола законодательни акташ а кхоачашъярах, тайп-тайпарча ведомственни инструкцешеи указанешеи дохадечара законаш лорадарах дола дош. Закон дукхагІча хьале дувц къахьегалга, коллективаш шоай лоІаме хулга дехкаш йолча ведомственни позицеш тІара, царна качдехк госзаказаш, цкъаза материально-технически ресурсашца нийсдаь а доацаш. ХІаьта малав республика прокурорашта юкъера предприяти лорае эттар? Цу хьакъехьа доаладе масала дац вай.

Республика прокуратурас хьинарегІа бе беза закона духьаларча управленчески гІулакхашта доагІар дара бола болх, коллективайн цар советийн балха дешаш нийсдеш йола цун нормаш фактически юкъейоалаелга Іомаде деза. Ла йиш йолаш дац, масала, боахама доал ца дарах, хьем ца барах къоалаш дарах хулаш дола миллионаш зенаш паччахьалкхенахи къахьегама коллективахи дохийташ тІера доахилга, хІаьта дукхагІча даькъе из кулгалхоша деш а да, шоашта къоал деча къахьегамхошта цох цхьаккха хІама ховш а дац.

Республике экологически хьал дика доацаше а Заводской, Ленински, Октябрьски, Старопромысловски, Шалински, Назрановски, Урус-Мартановски, Гудермесски районий прокурораша Іалам лорадара законодательство кхоачашдара йоагІаш йола надзор лоаттаяц, хІаьта уж цу гІулакхага наг-нагахьа мара хьажац, из а тІагІолла.

БІарчча хьанийцача Іалам лорадеш прокуратурас беча балха боарам хано дІадехараша ма яххара бац. Цу даькъе прокурораша хьинарегІа, ирагІа гІулакхаш де деза, хІаьта керттера дар да Іалам лораделга бехктокхаме ца хетилга ловргдоацаш хьал оттадар, къахьегамхошта ховш, гуш болх бар.

Лоадам болаш тоаеннаяц следстви. Кхоачам болаш да дІадахача шера 22 саг вийна бехке бараш гуча ца бахар а. АССР прокуратура следственни даькъага юхадайтад кхы тІа тахкара хІара кхоалагІдола дош. ХІаьта республика прокуроро Лаккхера суд хьажарга дахьийтача дешаех аьлча, практически хІара шоллагІа дош кхы тІа тахка юхадайтад. Зулам тохкача хана законность дохадеш деча гІалаташа баха а боагІаш эгІазбуг къахьегамхой, цу тІа гІолла хьахулийт доагІаш дола лоткъамаш.

Боккха кегар лелабу дешаш тохкача. ХІара пхелагІча деша хьакъехьа следстви яра ха йохаю прокуратура следователаша. Къаьстта даьржа да Грозненски, Шелковски, Ленински районий прокуратурашка дош къоастаделга тІехьатеттар. Следстви яра ха телхаяра эггара хьалхара бахьан да болх во вІаштІехьбаккхар, следствена ледара надзор лоаттаяр, хІаьта цкъаза прокуратура болхлошта из бехктокхаме ца хетилга. Масала, ши шу гаргга йолча хана техкар Ножай-Юртовски мехлесхозе приписскаш ярах дола уголовни дош. ХІаьта а керттера следственни гІулакхаш закон гІожа толха а деш дир, из бахьан долаш дош а тохкадаланзар.

Бокъо йоацаш нах уголовни бехктокхаме озаш моттигаш я. ДІадахача шера следстве органаша бокъо йоацаш бехктокхаме эзав 26 саг. Цул совгІа, республика судаша бакъ а ваь, дош дІадаьккха 14 саг ва.

Прокуратура балха тІа хинна уж дийца гІалаташ дийннад республика прокурора нов. А. И. Ростовен цун заместителийн кулгалдара лоархІам ледара хиларах. Республика прокуратура кулгалхой кІоаргга хьажац моттигашка кадращца беча балхага, кІезига Іома а ю, йоаржа а ю дика опыт. Объективни аттестаци яц кадрашта. Масала, дІадахача шера Урус-Мартановски района прокурора нов. Н. П. Джалиева формальни оттадаьча документашца дика аттестаци йир следователа Д. Г. Бузуркаевна. ХІаьта 3 бутт баьлча гучадаьлар нов. Д. Г. Бузуркаева уголовни дешаш гІоттаде ца тигарахи дІадахарахи законагІа йоацаш 11 решени яь хилар а цхьайолча материалий хьакъехьа харцо лелаяр а. Болхлошта талмаста аттестаци яра цаІ мара доаца масал данне а дац из.

Кадращца беча балха стиль а методаш а эргаяхара хьадда дола гІулакхаш даьдац прокуратура юххьанцарча парторганизаце а. Шерашка хьахинна хувцалуш хІама хоалац. Хьалха а санна вІалла теркалдац кадраш политически, теоретически кийчъяра а идейно-нравственни чІоагІъяра а гІулакх. Цунна тешал деш да собранешка дешашка хьажара гІулакх а. Аппарата болхлошта яь критика партийни бюро оагІонгахьара теркал ца еш юс. Балха тІа гІалаташ дувлар, оттадаьр ханнахьа кхоачашца дар, кхьметтел цкъаза из бехктокхаме ца хетар а миштад хьожаш тІахьожам лоаттабац, цхьаккха хІама а дац.

ХІанзарча хано, хьалха цІаккха ца хиннача тайпара, дукха хІама дІадех прокурорски кадрашкара. Уж хила еза правопорядкана тІехьа бокъонца къовсам лоаттабеш, законность леладара хьокхам луш, шоаш кхо ца еш партенен халкъан гІулакх деш.

ЦІенхаштта кхоачамбоацараш да милице органий балха тІа. Хьаэцаргба вай зуламаш гучадахар санна бола хьокхам. ДІадахача шера даьча деррига зуламех хьан даьд гуча ца доаккхаш дисар 39 процент дараш. Бахача наха къаьстта морально-психологически чІоагІа Іаткъаш да наьха доалахьа дола рузкъа лочкъадаьраши сага духьалара зулам даьраши гуча ца бахар. 1988 ш. гуча ца боалаш бисар къоал даьрех 47 проценти нах боабаьрех 31 проценти.

Сага духьал деш долча зуламашца, къаьстта дага а лаьца нах боабарца лоаттабеча къовсаме деш дола гІулакхаш эффективни ца хилара бахьаний анализо хьахьокх МВД уголовни розыска аппарато а моттигерча сотрудникаша а йолаш йола тенденцеш, бахьанаш, хьалаш кІоаргга Іома ца деш хилар, зулам дара тІакхуш болча наьха хьакъехьа профилактически болх бац.

Цхьайола горрайорганаш тІехьа а тетташ мара хьажац зуламаш дарах беча хІара хоамага, дукхагІча даькъе тІехьадоах царга хьожилга. Иштта цІенхаштта гІалаташ ду зуламаш гучадохача следственни гІулакхаш деча хана законность гІожа телхадарца.

Во влияни ю зуламаш гучадахара уж учетах къайла кхахьаро. Иштта йола факташ дІадахача шера дукхагІа хилар. Зуламаш эггара дукхагІа къайла кхихьад Ленинский, Малгобекски, Сунженски, Назрановски районашка.

Учетах лечкъаду керттерча даькъе къоалаш. Къаьстта дукха я иштта моттигаш Ленински, Заводской, Наурски, Назрановски районашка. Укхаза гучадаханза да 50 процент паччахьалкхени 60 процент наьха шоай доалахьен дола рузкъа лочкъадаь къоалаш.

Ер да гІулакх цу тайпара леладара цхьа масал. Гражданина В. мотоцикл лочкъаярах болча хоамага хьожаш Сунженски РОВД оперуполномоченне З. А. Адиева из ше енна заявлени дІаяккхара тІаверзавир, мотоцикл ейначоа да воацаш райотдела коа латтачарех цхьа мотоцикл елар.

Милице балха тІа эггара керттерчарех цхьа лостам ба социалистически рузкъа лечкъадарца лоаттабу къовсам. Укхаза а иштта цІенхашттара кхоачамбоацараш да. Из бахьан долаш геттара дукха даь къоалаш доллаше а 1988 шера дикка кІезигагІа цу хьакъехьара дешаш кхаьчар халкъа судашка. 14 процент кІезигагІа гучадаьхар даь доккхий а къаьстта доккхий а къоалаш. Ахенел а кІезигагІа гучаяьхай кхаш нйдаь моттигаш. Из иштта доллаше а къоал дарах дола 28 процент дешаш дІачакх ца доаккхаш а дІадаьккха а да. Масала, Шалински РОВД гІоттадаьдар 19 дош, Заводской — 16, хІаьта суде 2-ша дош мара дахьийтанзар, Шелковски районе 13 дешах 3, Ножай-Юртовски — 6-нех духхьала цаІ мара дахьийтанзар, из а кхы тІа следстви е юхадайтар. ХІаьта къаьстта укхаза вІашагІа а кхийтте хьахул вІашагІделла боахамен уголовни зулам, коррупци.

Къаьстта мела ба милице болхлой спекуляцеца лоаттабу къовсам. Парте райкоме, бокъонаш лораеча органашка бахача нахагара дукха письмоши лоткъамаши ух паргІата хет спекулянташта, рынкаш, меттел улицаш а хьалйизай цар, предприятешкеи учреждениешкеи паргІатта шоай гІулакхаш ду, яхаш.

Кхетадеш ма дий спекуляцецара къовсам партийни комитеташкара, советски органашкара, боахама организацешкара дІаболабала безаш хилар, из хьахула моттиг товарий дефицит дІа а йоаккхаш. Масала, дІадахача шера аграрни комплекса предприятеша халкъага дІа ца кхоачийташ дитар 12 миллион сомал тІех мах бола товараш, «Грознефтеоргсинтез», «Чеченингушстройматериалы» объединенеша, «Красный молот» заводо — 2 миллион сом гаргга мах бараш. Спекуляцеца МВД болхлоша хаьдда къовсам лоаттабе беза, дІадахача шера спекуляци яра цхьа моттиг а гуча ца яьккхача Советски районе милице болхлоша санна а ца лоаттабеш.

Иштта г. Грозне центральни универмага хьалхашка, спекуляци йоаржаеча цу рассадникe, центральни рынке порядок оттае ца могаш хилара мукІарло даьд Заводской РОВД-ен милице отделенейи болхлоша.

ВІалла кхетадеш дац спекуляци хьахулаш йола моттигаш хьагучаяхара чурча гІулакхий органаш цІенхаштта хІама ца деш хилар.

Хьалха а санна сатем луш бац наркоманецара къовсам. Йохка ена дукхха наркотикаш йолаш вола массехк саг милице болхлоша лаьца вале а, 1988 шера гучадаьха зуламаш кІезигагІа да. Цу проблемана беш бола теркам лаьгІбарца мара дашха доагІаш дац из. Цифрашка диллача, масала, Назрановски районе дика латт гІулакх цу даькъе, «кІай валар» доаржадеча центрех цаІ Назрань яле а.

Ледара лоаттабу тунеядствоцара къовсам. Практически хІара дийнахьа зуламаш ду цхьаннахьа а болх беш боацача наха. Из иштта доллаше а общественни пайданеча къахьегамах къехкалга мегаргдоацилга официальни дІахайта нах дІадахача шера 33 процент кІезигагІа хилар. Официальни дІахайта доллаше а къа ца хьегаш хьулавелар 108 саг. Наха даьр дуаш вахар бахьан долаш уголовни бехктокхаме эзар верригa а кхо саг мара вац.

Рецедивни зулам ца хулийташ соцадара бола профилактически болх ма боагІара вІаштІехьбаьккха беш бац.

Чурча гІулакхий министерства балха дола уж а кхыдола а кхоачамбоацараш дикка кІезигагІа хила мегар, нагахьа санна кулгалхоша, политотдело кадращцара кхетама болх ма боагІара боре.

Анализо хьахьокх МВД цхьабола кулгалхой, политболхлой, кхыбола сотрудникаш шоай гІулакх формальни деш хилар, хІаьта цхьайолча моттигашка бехктокхаме ца хеташ кхоачащду милице личии составе законность телхаделга дІадаккхарах дола парте дІадехараш.

ДІадахача шера чурча гІулакхий органий сотрудникаша социалистически законность толхадаь 103 моттиг хилар, е цул хьалхарча шера хинначул 40 процент дукхагІа, 2-зза дукхагІа толхаду законность Ленински, Заводской, Гудермесски чурча гІулакхий райотделашка, Грозненски, Сунженски РОВД—5-зза дукхагІа. Цу райотделашка зуламаш учетах лечкъадеш, уголовни дешаш ца гІеттадеш, кхыдола телхараш деш моттигаш я дІахо а.

Къаьстта уйла яйташ да следственни подразделенешка социалистически законность леладара гІулакх (нач. М. М. Додов). ДІадахача шера следователаша социалистически законность толхадеш хІара кхоалагІа моттиг хиннай.

Республика МВД хІара шера бехктокхаме увз дукхха а бола болхлой, амма дисциплинарни практике просчеташ, кхетама балха тІа формализм хилар бахьан долаш дисциплина хьала лоархІам болаш влияни яц цо. Масала, 1988 шера бехктокхаме эзав 482 болхло, цу даькъе корта бохабу маларашш меларах — 24. ХІара шоллагІчоа хІана дац аьнна таІазар даьд участкови инспектораща. ТаІазар даьчарна юкъе 206 парте член, 40 комсомолец ва. Амма партийни комсомольски собранешка вийца а бехктокхаме эза а 49 КПСС члени цхьа комсомолеци мара вац.

Цу тайпарча практико личии состава юкъера политико-моральни хьал тоадара гІо а дац. КПСС Уставо яхачоа нийсса духьала а я из. Из деррига а — кадрови балха тІарча цІенхашттарча кхоачамбоацарех хьахиннар. Цунца дувзаденна ала безам ба министра н. П. П. Чернышева кадращца беча балхах. Цхьайолча моттигашка кадрови дешаш къоастадеча хана, къаьстта дисциплинарни бехктокхаме озилгах дувцача хана, импульсивни лерргІа доацаши леладу цо гІулакх. Бухсоццаш тІаэцаш йола решенеш массаза а объективни хилац. ДІадахача шера апрель бетта н. П. П. Чернышева тІачІоагІйир С. С. Махматхаджиев гІожа, шийна кара болчарца бахьанаш доахаш, нийсхо ца лелаеш хилар, отделе унахцІена доаца морально-психологически хьал цо хьакхоллар бахьан долаш дІахо йодача хана Шалински РОВД начальникалла вита йиш ца хиларах йола заключени. Ноябрь бетта н. С. С. Махматхаджиевен следователя Р. И. Довлетукаевен служебни кабинета чу дов даьлар, юххера вІашагІа а латаш. Кердача служебни расследоване материалагІа иштта вывод йир РОВД начальника С. С. Махматхаджиева шийна карарчарна хьалхашка шийн авторитет йоаярах конфликтни ситуацеш хьаярах, отдела цо деш дола кулгал лоха хиларах. Амма н. П. П. Чернышевс строги выговор а яь витар из. Парте райкома принципиальни позице мара таро яланзар из балхара мукъавоалийташ йола решени тІаэца. Цу тайпарча гІулакхаша гІо дергдац МВД органаш лакхапрофессиональни кадраща чІоагІъе.

Законность чІоагІъяра гІулакха цІенхаштара лоархІам кхоач республика халкъа судашка. Белгалдаккха доагІа, дукхайолча халкъа судаша судебни делашка хьожача хана законности оперативности Іалашъю, ха а ховш пайда ийбу правонарушенеш ца хилийтара хьалхалаттача формехи методехи. Бакъда, судий балха результаташ цар болх овлангара хувцабаларах дувцаш тешаваш дац. Граждански уголовни делашка хьажара дикал мегаргйолаш лархІа йиш яц. ДІадахача шера приговор яьчул тІехьагІа юхаучтийннача делайх приговор йохаярашкара хийцараши 17,2 проценти граждански делайх йохаяь решенеш 22 проценти я. Уголовни делашка хьажара эггара лохагІа дикал йолаш балха хьокхамаш да нн. Б. М. Горданова, Р. Р. Донскова, У. Д. Сагаева, Ю. В. Ермолова кулгалдеча Назрановски, Надтеречни, Старопромысловски, Гудермесски халкъа судашка.

Анализо хьа ма хьоккхара приговораш йохаяра керттера бахьанаш да делай материалаш тІагІоллара тохкаш, законах хардахьа пайда ийбеш хилар. Цхьайолча судаша шоашта хало яц суд хилаелхьа лерттІа кийчо яь а, судебни заседане доказательстваш тохкалга формально леладу, кІезига моттигаш нийслац деррига а предварительни следстве материалех тийша дуташ а. Дела материалаш тІагІоллара тахкар, уголовно-процессуальни закон телхадар бахьан долаш 49 сага суд яь йола приговораш дІаяьхай.

Районни, городской халкъа судаша законаш гІожа телхаду граждански делашка хьожача хана. Цу бахьанагІа йохаяьа жилищни делайх йола 25 процент совгІа решенин 20 процент гаргга — къахьегамах яраши. Стабильноста эггара лохагІа хьокхамаш да Шелковской, Шалински, Старопромысловски, Урус-Мартановски, Октябрьски, Гудермесски, Советски районий халкъа судий.

Масала, н. Т. А. Белецкая председатель йолча Октябрьски района халкъа судо массехк бетта леладир ордер харцахьа лаьрхІа, гражданин П. квартира чура араваккхара Грозненски райисполкомо яьча искагІа дола дело. БІаргагуш закон толха а деш, решени йир судо.

Цхьаькха масал. Урус-Мартановски халкъа суд (н. А. А. Хизриев) 1988 шера август бетта тІагІоллара хьажар йинъ кхалсаго РАПО балха шоаш юха дІаоттабе аьнна еннача искага, из кхоачаш ца еш а йитар. Закон толхадерал совгІа, цу наьха бала боацаш, гІожа дир из гІулакх. Шоаш балха юхаоттабар дехаш хинна кхалнах соахка январь бетта деиз болх ца беш лийлар, бераш а дар цар, суда решенена шоаш раьза боацаш, из юха а чудалар. Бакъда, судо кхо бутт баллалца цар жалоба йола дело Верховни суде дІа ца дохьийташ леладир.

Судебни балха оперативность лакхъелга халкъа судий балха тІа перестройка яра лоархІамегІарча звеньяйх цаІ да. Цунца цхьана цхьайолча судашка процессуальни ханаш телхаелга, хІаьта цхьайолча хана волокита лелаелга хІанз а цІендаь дІадаьннадац. Цу хьакъехьа кхьярел совгІа болх беш я Ленински, Октябрьски, Старопромысловски, Урус-Мартановски халкъа судаш. Делашка хьажара ханаш телхаяра, волокита лелара керттера бахьанаш — судахой распорядительни ца хилар, шоашта тІадиллача гІулакха тІехьара бехктокхам бейна уж хилар, судий аппаратий балха организованность ца хилар.

Цхьайолча халкъа судашка балха планировани еченл из вІаштІехьбоаккхачен теркамга эцац зуламаш дарцеи законностa хьалеи гІулакх мишта латт, дукха йола мероприятеш формально уттаеши чакхйоацаш я, кхоачамбоацараш диниза дисараши хьагучадац. Балха культура лоха я, дукхагІйолча хана судебни этика нормаш телхаю.

ХІама тесса дитаран бебашха ца хетаран хьал да Шалински районни халкъа суде (суда председатель н. Л. У. Юнусов). Укхаза даьржад законность гІожагІча оагІорахьа телхаделга, волокита лелаелга, дисциплина ца хилар.

Соахка организационни гІалаташ дувлийтад Старопромысловски халкъа суде (н. Р. Ф. Донскова). Укхаза иштта факташ я делашка хьожача хана цІена доацаш гІулакх леладара, волокита лелаяра, закон телхадеш моттигаш а хинний. Судо гучаяьхай гражданаша бокъо а йолаш яьча жалобашта никъ ца луш, исковой заявленешта регистраци ца еш бетташ доахаш хинна моттигаш.

(ДІаходаду 3-ча оагІо тІа).

ЗАКОННОСТИ ПРАВОПОРЯДОКИ ЧIОАГIЪЕ

(ДIахододар. Долалур 1-чеи 2-чеи оагIош тIа).

Болх вIаштIехьбоаккхачеи цунна планировани еченеи цIенхаштта гIалаташ дувлийтад кхыйолча судашка а.

Халкъа судаша во вIаштIехьбоах ущерб юха меттаоттаяра болх а. 57 процент мара бац из. Къаьстта во лелабаь ущерб юхаметтаоттаяра болх Назрановскии Старопромысловскии халкъа судашка.

Цхьайолча судаша, белгала аьлча, Назрановски, Октябрьски, Ленински, Урус-Мартановски, Шалински эффективни мераш тIаэцац спекуляци ца лелаяйтара. ТIеххьарча хана спекулянташта таIазар дара тIанийеча мерашта либерализаци елга гуш да.

Белгалдаь а кхыдола а кхоачамбоацараш хьахиннад халкъа судашта республика юстице министерства оагIонгахьара организационни кулгалдара даькъе цIенхаштта дола де , доагIараш ца дар бахьан долаш. Министерства а цун министра н. И. А. Албастова а организаторски балха тIехь кхоачам боллаш яц действенность. Кхоачамбоацарагl да судебни кадраш хьакъоастаечен уж балхаш тIа дIанийсъечен. Министерствас теркал ца еш ют судашка волокита, бюрократи лелаяра, хIьата цхьайолча хана тIагIолла дешаш дувцара а факташ. Цу тайпарча гIулакхий мах ца беш каст-каста бут. Цу дерриганеша дIадех судашта кулгалдара болх цIенхаштта эргабаьккхилга, царна деш долча новкъостала эффективность лакхъелга. Кхоачамбоацараш дIаяздаь ца Iеш, уж цIендаь дIадахарга довла деза ха хьатIакхаьчай.

Социалистически законность чIоагIдара даькъе боккха лоархIам болаш я республика Лакхехьара суд. Лакхера судебни инстанци хиларах тарра цунна тIадилла да судебни практикана лостам телара, лохехьа латтача судаша даь гIалаташ тоадара декхар. Цхьабакъда, цун балха тIехь ший кхоачамбоацараш дукха да. Соахка НГIАССР Лакхехьарча судо дийцача цхьоалагIча инстанце дийцачул тIехьагIа обжаловани яьча приговорех 40 процент дараш харцахьа лаьрхIа а хийца а да.

Судебни коллегеша массаза хьагучадаьхадац закон телхаделга, каст-каста раьза хул халкъа судаша тIанийцача решенешта. Соахка Лакхехьарча суда коллегей 78 определений харцахьа а лаьрхIай хийца а хийцай. Законни решенеш судебни коллегеша харцахьа лаьрхIа е хийца моттигаш я. Массаза обоснованни позици йолаш яц Лакхехьарча суда президиум а. Из хьахьокх 1987 шера апреле мехкдаьтта доаккхача оператора балхара законагIа доацаш «Октябрьнефть» НГДУ администраце дIаваккхарах толхаьш ший бокъонаш юхаметтаоттае А. Х. Эльмурадов гIертаро, цхьабакъда цунах хIама хиланзар. Из гIулакх парте обкомага а кхаьча СССР Прокуратура юкъегIертачул тIехьагIа мара халкъеи Лакхехьарчеи судий решенеш хувцанзар, из балха юхаоттавир. Иштта, бIарга гуш закон толхадар, дош нийса къоастадара лоархIаме йола обстоятельствеш ца тахкар бахьан долаш цхьа шуи ах шуи совгIа йолча хана республикански правосудега ший законагIа йола бокъонаш меттаоттайта гIерташ лийннав из саг.

Белгала кхоачамбоацараш да НГIАССР Лакхехьарча суда надзорни практике а, из бахьан долаш цун президиума дукха соцамаш хIара шера лакхехьа латтача судебни инстанцеша харцахьа лоархIаш юхадоах. Даьча гIалатий анализо хьахьокх е а йоагIаш яь протесташ Лакхехьарча судо дIатIа ца эцаш моттигаш хилар.

Лакхехьарча суда (н. Бурмистров К. Д.) аппарате балха а тIехь кхоачамбоацараш нийсдалийтарах доагIар дизза хьадехац, тIадиллача гIулакха чIоагIа бехктокхаме хургболаш болхлой кхетабара беш бола теркам мелбалийтаб. ХIанз а суда кулгалхой долаш да дош лерттIа ца дувцарах болча бехктокхамах болхлой тайп-тайпарча наькъегIа кIалхара баха гIертилга.

Республика Лакхехьарча судо, цун аппарата юххьанцарча парторганизаце овлангара хувца беза шоай болх, правосуди нийса лелаяра эшшаш йола профессионализми чIоагIа бехктокхами болаш хIара болхло хургволаш.

Шоана гуш ма хиллара, республике законностей общественни порядок лораяреи хьал, цу деша партийни организацеш чIоагIа тIа ца йийрзача кхоачамбоацараш дIадоахалургдоацача кхачад. Се гIалат варгвац мот сона, нагахьа санна законаш телхаделга хIанз а дIа ца далар, правови паччахьалкхе хила еза яхаш трибунаш тIара кхайка а деш цу гIулакха низаш тIа ца дерзадеш вай хилар бахьан долаш да, аьлча. Дукха моттигаш я цхьаккха хIама ца деш вай дагIаш законагIа доаца, гражданий бокъонаш телхаеш дола гIулакхаш нийсделча, из бахьан долаш талх наха юкъе беча политически балха кIийле, хIьата наха дакъа лоацаш ца хилча тамаш я правопорядок тоалой.

Цунца дувзаденна партийни балха малагIча аспекташта теркам тIабахийтача бакъахьа хетар сона? Эггара хьалха, дукххача районни комитеташа, юххьанцарча партийни организацеша боагIаш бола мах бац социалистически доалахье меттта лоаттаяра санна, къахьегамхой бокъонаш лораяра а тIадерзадь дола законность Iалашдара лоархIама. ХIьата из бахьан долаш бола бехктокхам экономически планаш кхоачашъяра бар санна лакха хила беза. Цу дешай хьакъехьа районни партийни комитеташа беча балха теркам белга меллалийтад парте обкома отделаша а: организационно-партийни кадровин балха, аграрни, социально - экономически, пачхахьалкхен - правови, идеологически (нн. Шаршавых А. В., Борискин В. П., Зыгалова Р. И., Яковлев В. Н., Эльмурзаев Г.Х.).

Экономикана из мел кхераме да бIаргаго йиш я лечкъораш дарахи боахамашта доал ца дарахи хула зе финансови бюджета дефицитаца вIаши нийсдича. Соахка лочкъадаь а толхадаь а материальни рузкъа 19 миллион сом боараме да, хIьата республика бюджета дефицит 18,2 миллион сом хилар. Духхьал из бахьан долаш вIаштIехьалац дукххача гIишлон объекташта финансировани е, социальни сфере лаьрхIа мероприятеш чакхъяха, алапи ший ханнахьа наха дIалулга Iалашде, республике социальни IотIкъам мелбеш йола кхы проблемаш къоастае.

Парте XXVII съездеи XIX Еррисоюзни партийни конференцеи социалистически правови паччахьалкхе хьалъяра а закона верховенство Iалашъяра а дакъера политически установкаш кхоачашъяра политически балха подходаш дикка хувца еза партийни организацеша. Теркам тIабахийта безам ба са цу деша, отчетно-хоржама конференцей материалий анализо хьахьекха ма хиллара, цхьайолча партийни комитеташа карарча отчетни хана беча балха чIоагIъьча программаш тIа йоаттIаш йола моттиг законность лерттIа Iалашдара декхараша дIа ца лацар бахьан долаш а.

Цу тайпара кхоачамбоацараш долаш да практически балха тIа а. КПСС Грозненски горкома балха тIа масала, гуш да бокъонаш телхаеш леладеча цхьалолча гIулакхашта духьалара къовсам айбенналга, бакъда ерригача проблемашка законность Iалашдара беш бо системни, комплексни болх геттара мела бу. Доклада тIа хьалхагIа хьоаль йола экономике бIаргагуш законноста нарушенеш ярах коммунисташкара кулгалхошкара доагIар принципиально хьадехац. Кхыча дукххача районни партийни организацешка законность Iалашдара еш йола партийни влияни кхы а мелагIа я. Иштта 1988 шера духхьал Госстатистика органаша хьагучадаьккхад тохкамаш дукхача агропрома объектех хIара пхелагIча гражданский гIишлош хьалъяра тресте — хIара шоллагIча приписка шаьцен очковтирательствацен дувзаденна итташ должностни зуламаш. Уж долаш да ерригача районашка. Цхьабакъда партийни бехктокхаме эзабац Грозненски а Шалински а районни парторганизацешка бехке бола цхьацца бола гIулакхаш тIара нах мара.

Лечкъораш дешни боахама доал ца дешни хиларах эттача хьала принципиальни партийни мах бац парте Ленински, Октябрьски, Сунженски, Шалински, Шелковски райкомаша, хIьата цхьа бахьан доацаш а дац уж районаш белгалъьча нарушенешта хьалха латташ хилар. Хетаргахьа, цунах латт законность нийса ца леладара керттера бахьан.

Партийни комитетий оагIорахьара общественни порядок лораяра гIулакх а хувцанза даргдац. Цу деша бакъехьара хьал 1988 шера телхад Ленински, Старопромысловски, Гудермесски, Малгобекски, Назрановски районашка.

ТIеххьарча хана, из массанена а холуш да, корта бохабу малараш мелара духьалара къовсам мелбалийтаб. КПСС ЦК довзаш дола соцамаш кхоачашдара болх беш бале а малараш мелиига шерра даьржад бахача наьха тайп-тайпарча тIоаншта юкъе. Из да юххьанцарча парторганизацеша шоай активность мелъяйтарах а из болх правоохранительни органашта дIатIабилла гIертарах а хьахиннар. ТIеххьарча шерашка холуш я общественни порядок лорарах общественность юхаяла гIертара процесс. Къаьстта из холуш хилар дружинникашта йола льготаш дIаьяхачул тIехьагIа. Еха дIаьялар общественни порядок лораяра дукха пункташ. ГIулакх Iалашмате сиха тоаде деза. Из де низ кхоачаргба къахьегама коллективай советий.

Тахан ювцаш йола проблемаш толаме къоастаелга правоохранительни органий балха еш йола партийни влияни чIоагIъярах тийша да. Цу органашта партийни кулгалдара чулоацам хила беза низагIа IотIкъам бе а ца гIерташ, бокъонаш лелаяра балха юкъе а ца гIерташ, закон царга нийса кхоачашдайтаргдолаш, эггара хьалха цига болх беча коммунистий лоархIами бехктокхами лакх а беш.

Партийни балха цу участкана дукхагIа теркам тIабахийта беза къаьстта парте Ленински, Ачхой-Мартановски, Веденски, Грозненски, Ножай-Юртовски, Советски, Сунженски, Урус-Мартановски, Шелковски райкомаша. Партийни комитетий шоай декхар да — законаш телхадара атмосферах цIенъялар, закон толхаде гIертилга къахетам боацаш дохадар, моллагIа гIойле йолча гIулакха, яхаш уж гIулакхаш леладой а. Диццалийта йиш яц из бехктокхама кIалхара бовлара леладелга. Законал лакхагIа цхьаккха хIама хила йиш яц.

Цудухьа идеологически балха ерригa формаш тIаерзае еза бIеха гIулакхаш доахкача наха, хIама яккха гIертарашта хIамаш лечкъадераша, боахама доал доадаш хиларах бехке бараша, вымогателашта, спекулянташта, нравственность йоацаш мел бараша гонахьа шерра гласности общественни гоамали хьаяра. Цу тайпара общественни уйла хьаяра йола материалаш правоохранительни, контрольно-ревизионни органашка, халкъа тIахьожама комитеташка совъяллал йолаш я. Республике баха нах бокъонца бакъдар ховш хила беза законегIа доацаш леладеча гIулакхех, экономике, социальни сфере а духовни вахаре а уж доахкарех. Республика коммунисташ ховш хила беза законегIа доаца гIулакхаш малагIча партийни комитеташа а юххьанцарча парторганизацеша а леладу хьожаш а, хоадам боллаш де дезар деш а.

ДокладагIа йола пренеш

Дувцаш долча дешах йола пренеш хьайнийлар республика Госагропрома председатела хьалхарча заместитела, министра **М. А. Арбиева.**

Боахам лелабара кердача хьалашка, — аьлар цо, — предприятей боахама-финансови деятельность вIаштIехьйоаккхаш дечоа тIахьожам лоаттабара дешаш къаьстта лоархIам болаш да. Кхом беш лерттIа производство лелаелга вIаштIехьдоаккхача керттера лоархIам предприятей кулгалхошка кхоач. Уж хила беза кхом бе ховш, хьинаре оамал йолаш.

Оахей следственни органашей деча тохкамаша, ерригача обществана моральни а материальни а зе деш йола рузкъа эша деш, къоал деш, приписка еш, бокъо йоацаш рузкъана списани еш, продукци кийчъеча хана тийшаболхаш деш, маьхаш лакх деш а кхыдола негативни гIулакхаш нийсдолийташ а кIезига моттигаш гучаяхац.

Соцсобственноста къоал деаьттув лу, боахам лерттIа лелабе новкъарле ю тайп-тайпара хьалаши бахьанаши нийсца далийтара оаха чакхйоахача мероприятешта юкъе лоархIаме моттиг дIалу ерригача подразделенешка хозрасчет, аренда хьалашка бригадни дезален подряд юкъейоалаяра, ведомственни тIахьожам лоаттабара эффективность лакхъяра юххьанцарей бухгалтерски учет вIаштIехьъяккхара. Контрольно - ревизионни службас гучадоаккхазе геттара доккха да: духхьал дIадахача шера 1888,5 эзар сом хилар, цунах рузкъа ца таарй къоал дари — 1228,1 эзар сом.

Къаьстта доккхий зенаш ду консервни, кхачан промышленноста , предприятешка, коа тIара оалхазараш лелаеча фабрикашка. гIишлоьъечен продукци Iалашъечен организацешка. Укупорочни изделей Сурхахински заводе 350 эзар сом хинна зе гучадаьккхад. Хьалха хиннача «Заготскот» конторе — 100 эзар сома. «Агропромстрой» ПМК-3 гIишлон материалашта яь приписка 150 эзар сом гаргга хилар.

Доккха зе хул хьайбаш унах доврах. Хьайбаш а коа тIара оалхазараш а унах доврах соахка хиннача 8,7 миллион сом зенах, 5 миллион сом республика коа тIара оалхазараш леладеча фабрикаша нийсдалийтад.

Ховш ма хиллара, СССР паччахьалкхен предприятех (объединенех) долча Законо дикка шерьяьй къахьегама коллективен предприятей кулгалхойн бокъонаш. Цхьабакъда, шоай лоIамагIа дош къоастаде еннача паргIатоно массанахьа таро яланзар лерттIа боахам лелабе. ТIеххьарча хана керда хержача кулгалхоех берригаш хиланзар хIанзарча хано дIадехачунца тарлуш. Местничество лелаяр, групповой эгоистически хьашташ хьахилар бахьан долаш кулгалдара хорж цкъаза, хьалха цу гIулакхах лоархIа ца баьраш. Цудуххьа цу предприятешка боахама доал де ца хар дегIадоагIа социалистически доалахье лерттIа лораелга вIаштIехьдаьккхадац. Укхаза гуш да тха балха а партийни органий балха а кхоачамбоацараш. Кхоачамболлаш теркам тIабахийтац кулгалхой кадраш кхеяра, предприятена кулгалде отта безам барий кхоачамбоацараш шерра дувцара.

ШоллагIа бахьан да правоохранительни органаша беча балха нийслу кхоачамбоацараш. Каст - каста уж сов чIоагIа лоралу. ДIаеннача материалашта волокита а лелаеш бокъо телхаяь моттигаш нийсдалийтар ший ханнахьа дIадаккхара доагIар дац. Къоал деш, рузкъа ца тоъаш, тийшаболх беш гучаьхача дукхача фактаех доагIаш дола гIулакхаш чакхдахац, хIьата бехке бараш таIазарах кIалхарбувл.

Аьнначоа яьагта тешал де йиш йолаш я «Труд» совхозе тохкамаш даь оттаьмаматериалаш. 1987 шерарча хьуанкъама баьцадаараш дехка даьккхар бригадираша шоашта дитарах ахчан средствашта дукхха ийшай укхаза — 93 эзар сом. Цу материалех МВД органаша уголовни дешаш дIадоладьдар. Оаха ца кхетадеш да республика прокуратуро уж юхасоцадар. Цу тайпара хIама хилар, бокъо йоацаш 588 эзар сом 1986 шера товарно - материальни рузкъана списани яьлга ревизе гучадаьккхача Ассински консервни заводе а. Оаха Сунженски прокуратурага дIаеннача материалашка ца хьожаш дукха ха яьлар, бехке бараш ший ханнахьа бехктокхаме озанзар.

КПСС Урус - Мартановски райкома хьалхарча секретара **В. Г. Сагаева** массехк факт йоалайир, боахамашка юридически службаша шоай декхараш мела кхоачашдара тешал деш, хIьата совхозий кулгалхоша цар болх тоабара лоадама хIама дац. ХIанзарча хана боахамашка управленчески аппарат кIезигъен латт. Къамаьл дечоа хетачох, нийса хургдар дIадоахача должностий чотагIа цаI-шиъ юристий штатни единица юкъейоалайича. Цул совгIа, царна луш дар кхычаргара боахамо а предприяте пайдана хьадаьккхача ахчах тийша хургдолаш оттаде йиш яр. Иштта хьале шоай балхаца хьашт долаш хургбар юристаш.

Экономике чакхйоаккхача реформага хьежжа, къахьегама коллективашка чакхбоаккха правови болх кердача боарам тIа ца баьккхача даргдац.

ДIахо В. Т. Сагаева белгалдаьккхар, къахьегама коллективашка вIашагIхетараш долча хана, спекулянтацца, хIама эцача хана доагIа ахча юха ца луш, тараз нийса ца озаш нах Iехабе гIерташ, дохка дена товараш дIалечкъадеш моттигаш нийсйолийтача торговле болхлоша леладара къовсам лелабу яхаш, партийни советски органашта наха еш йола претензеш нийса елга. Дале а болхлой шоаш раьза хилац спекуляци леладеш, советски торговле бокъонаш телхаеш моттиг нийсъелча цунах хоам бе, цу гIулакха лаьрхIа йола органаш я, яхаш. Кхетама болх мела лелабеш хилара тешал ду цо, хIьата цунах бола цхьа дакъа бехктокхам партийни органаша шоашта хьатIаэца а беза. Цунца цхьана, района административни органаш мелбаьб спекуляцеи советски торговле бокъонаш телхаярцей лоаттабу къовсам. Цунна тешал деш йола факт я, Урус - Мартановски района базарашка къайлагIа а доацаш отиральни порошок, сапа, импортни вермишель, сигареташ кхы тайпа товараш дохкаш спекуляци лелаяр.

Цунца бувзам болаш, белгалдаьккхар ораторо, административни органашка, къаьстта чурча гIулакхий отделенешка болх беча кадрех ца аьлча даргдац. Иштта, Урус - Мартановски районе милице сотрудникех керттера дакъа — моттиге баха нах, тIаккха дукха таргара нах, царца бувзамаш доландаь лерттIа болх бе царна хала а да. Цу хьалашка лоархIаме да чурча гIулакхий отдела коллективе партийно - политически болх чIоагIбар.

Дукха тийша да административни органий болхлой профессиональни кийчонах. КIезига хилац хила деззача тайпара саго закон толхадарах дола тешалаш гул ца дарах, процессуальни нормаш телхаярах зуламаш дара факташта судо йоагIаш йола оценка ца еш. Бакъахьа хургдар, процессуальни документаш нийса ца оттадарах, цар тешал доадеш, лохдеш йола факташ вIашагIто. Харан тахкаран кварталe цIа мукъагIа РОВД, прокуратуран судан болхлой цхьана гулбеш хилча.

Боахамий зуламхоща къовсам мела вIаштIехьбаккхар административни органашта тIехдетта Iамад вай. Цхьабакъда, тIехтохам боагIаш уж хинна а Iац. Партийни, профсоюзни, комсомольски организацеш йолча къахьегама коллективе ду социалистически доалахьей духьала моллагIа зулам. ХIьата керттера дар—нах ба, царна гуш латташе а бокъонашца тарлуш доаца гIулакхаш дешше а цар хIама ца оалаш. ДоархIаме да, зуламашта духьала лоаттабеча къовсаме цаI юстара воацаш, берригаш дакъа лоацаш хилар.

Демократизацей гласностей, аьлар «Красный молот» завода парткома секретара **Л. Я. Кривошеева,** хьалхьоадаьд вIалла а вайна дага ца хиннар, цхьайолча хана чоалхане явленеш а. Цунна дола тешал да — Нагорни Карабахе, Прибалтике, ГуржегIа хиннар, иштта вай мехка цхьацца кхыйолча моттигашка, тайп - тайпара неформальни организацеш, объединенеш вIашагIйохкар. Цхьабакъда, демократически принципаш товш яц бехктокхам боацаш хиларца, бе-башха ца хетарца, ший безам бар де гIертарца, къамашта юкъера барт бохабарцен хьабала пайда боацаш деш долча даьссача къамаьлашцен хIьата а вета а. Неформальни организаци дукхагIа долча даькъе партийни а советски а органашкара дийнна гIалаташ дувцаш: царна критика еш я. Хувцамаш сихагIа хилар ловш да цар деш дола къамаьлаш, цхьабакъда, экономике а социальни сфере а гIулакхаш хьадда тоалургдолаш практически цхьаккха а хIама деш бац. Критика е, малагIдар мишта хила деза ала-м аттагIа да.

Кхетам балара наькъаца а, хIьата дисциплина йоацараштa, национализм лелаераштa, советски законаш гIожа телхадераштa долча законодательствагIа доагIар дара наькъаца а правопорядок чIоагIъяра, перестройка лораяра дешах шоашта хетар дийцар дукха ха йоацаш хиннача КПСС ЦК Пленуме М. С. Горбачева а кхычар а. Къамаьл дечоа хетачох республика правоохранительни органаша йолаш йола бокъонаш мела лелаю, цар позици цкъаза фу хул хьежаш хул.

«Красный молот» завода коллективо, аьлар дIахо Л. Я. Кривошеева, общественни порядок лоаттаяра юкъе доккха дакъа лоац. Добровольни народни дружине 800 совгIа саг ва, царех аханел совгIа парте а комсомола а членаш ба. ХIара денна йола патрулировани ю оаха тхона тIачIоагIъь йолча опорни пункта территоре, кхетама болх дIахьу бахача наха юкъе, халача подросткашца, лийца баьхка цIабаьхкача нахаца. Ала йиш я хьал тоалуш доагIа аьнна, хIанз укх сахьате из гIулакх шорттига дIадоде а. Къаьстта уйла тIайохийташ хьож къахьеганза ахча даккхарца лоаттабеча къовсама. Каст - каста участковичунца рейдаш хул тIачIоагIъьча территоре торговле еш йола нарушенеш гучаяхара. 1988 шерей укх шера 4 бетти гучаяьккхай цу тайпара 260 нарушени, административни протоколаш а уттадаьд, доагIаш дола гIулакх а даьд. Бакъда, дружинникай болх пайданегIа хила йиш йолаш бар, нагахь санна цу группашка бувзама портативни средствaш хинна яларе нагахь наькъаш, тротуараш тоадаь даларе. ДогIа дийлхача дIаваха йиш йоацаш хул уж.

Заводе болх беш я социалистически доалахье лораяра лаьрххIа йола дружина. ВIашагIъелла отдел я маьхагIа новкъостал деш. Цу ше мол долчо «несуний» когашта кIалара лаьтта доах.

Л. Я. Кривошеева къахьегамхой кхачан а промышленни а товаришца Iалашбар дувцаш теркам тIабахийтар базашка, складашка, тикашка искусственни дефицит яра йолча факташтa. Уж факташ политически акт я хIанз хулаш долча хувцамашта духьала. ХIанз низ болаш латт болхлой тIахьожама, торговле деш долча балхашка хьожаш, нагахь санна минторго, правоохранительни органаша де дезаш дола гIулакх хьа ца дой болхлой тIахьожамо беш бола болх пайдане хургбац. Болхлой тIахьожам вIашагIтохар таханарча дийнахь хиланза даргдоацаш даь хIама да. ВХСС болхлой а, ведомственни контрольно - ревизионни болхлой а, КНК-а, иштта тIахьожаш йолча кхыча органий а вIаштIехьадалац шоай декхар кхоачашде.

Хетаргахьа, парте областной, городской, районни комитеташ хьажа еза цига болх беча кадрашка, бе беза болх, царгара дIабеха а.

Социалистически законность Iалашдарей общественни порядок лораярей дешаш дкъа санна дуккхазза а дийцад парте райкома пленумашкей бюрой, халкъа депутатий районни а юртий а Советий сессешкей исполкомий заседанешкей, аьлар Грозненски райисполкома председатела **В. И. Жуковс.** ЙоагIаш йола решенеш а тIанийяьй, амма уж йизза кхоачашъяц. ТIеххьарча хана, индивидуальни цIенош хьалде дукхха а лаьттан участкаш екъа йолаелчахьа, лаьттани жилищни законодательство телхаделга геттара даьржад. Участкаш дIаекъара порядок къоастаяь документ а дац тхога. Долаш дараш республика башхалонаш белгалйоахаш дац: нах кхотабенна бахар, дезала-бытови хьалаш бе-бе хилар, прописка яра ха, балха моттиг и. кх. дI. Цох хьахул тайп-тайпара негативни хIамаш. ХIанз ха хьатIакхьачай этта хьал аттача доаккхаргдолаш, тайп-тайпара телхамаши лечкъораши юкъера дIадоахаргдола документ тааца.

Ден повестка тIара дIадоалаш дац спекуляцеца, къахьеганза йоахача доходашпа, социалистически рузкъен наьха хIамаши лечкъаярца къовсам лоаттабара дешаш. Нийса хургда аьна хет, аьлар къамаьл вен респотребсоюзей боарам тIа чоагIа порядок лаьрхIа дIадохкача товаращца городе вахачунца юрта вахар нийсвича.

ГIулакхашта IаткIаш да тIахьожа-ревизионни служба дика дIаэтта система ца хилар а. Дукха хана денз дувцаш ма дий ведомственни тIахьожама ха чакхъяьнаь, доалахьа йоацаш служба еза, яхаш. ХIанз укх сахьате из йолаш яц.

Кооперативни болами инэксперимент яьлга. Цо де дера ме боагIа, финансови телхамаш деш факташ а дукхагIа я. Цхьайола кооперативаш хьахула пайда гуча ца балийта гIийртай, кредиташ йоаггIача дIаяхийтаяц. Оратора хетачогIа, исполкома финансови отдела ревизорски аппарат чIоагIъе еза.

ДIахо В. И. Жукова района правоохранительни органий балхах дийцар. Чурча гIулакхий отдела низацща 19 процент зуламаш кIезига вIаштIехьдаьннад, ха а ховш нах боабар, дегIа хала човнаш яр дукхагIа хилар соцадаьд. Амма зуламаш гучадахара боарам лоха ба. Цун керттера бахьан да цхьаболча, чурча гIулакхий районотдела болхлой йоагIаш йола профессиональни кийчо ца хилар, йоацаш я хIанзара криминалистически техника, радиобувзама средствaш. Къахьегама лерттIа хьалаш вIаштIехьдаьхадац.

Общественни организацеши къахьегамхойн общественни порядок лорае юкъе боалабара формаш ювцаш, къамаьл дечо хоам бир. Первомайская яхача станице шийн, лоIамера халкъа дружина дIаяккха лаьрхIа эксперимент яьлга. Цо де дезар а общественни участкови инспектора дIатIадиллад. Цар кандидатураш чIоагIа хержа а хержаш станични Совета сессе чIоагIийр. Цеш тIа хьалъэхна табличкаш яда «штате воаца участкови инспектор», аьнна йоазув а долаш. Цар болх милице участкови инспекторца цхьана шоай лоIамагIа дакъа юкъе а хьош беш ба. Цу гIулакхо дика гIо а ду.

Вай республике долча законноста хьалаш белгалдоахаш йола цифраш а йовзийта, эттача хьала бахьанашта тохкам бир НГIАССР прокурора **А. И. Ростова.** Эггара хьалхарча даькъе, цхьаццаболча кулгалхоша закон доагIача тайпара цалархIар да из. Цхьаккха тайпара советски, боахама, партийни а органий кулгалхой профессионализм, гIулакх леладе хар Iолох ца деш, царех дукхагIбараш, аьлар цо, боахам правовой даькъе лелабара а иштта шоай кара болча болхлой бокъонаши декхараши дика а нийса а леладе ховш бац.

Укх деношка, аьлар къамаьл дечо, Госагропрома организацешка нийсъеннача вIашдухьаленний шод къоастабе безаш хилар. Хаттар отт: Госагропрома кулгалхошта юкъе кхыметтел цаI хинна а, хIана вац юрист? Со дог-тийша ва, кадрови балхаца, материальни рузкъаца зе ювзаенна йолча должносташка, иштта исполкомашка опыт йола юристаш хилча, вайна вIаштIехьдала тарлора дукхача негативни долча гIулакхех кIалхарадовла.

Кхыдола, хетаргахьа дуккха цIенхаштагIа дола, бахьан да кулгалхоша шоай служебни декхараш кхоачаш ца делга, болаш бола дог-безам телхабе ца ловлга, хIьата, цхьаццайолча хана законаш телхадеш болчарна духьале ца елга. 1988 шера Госагропрома хинна дола зе 13 млн. сом совгIа да. Боахамий кулгалхой хинна дола зе цун бехктокхаме волчун чотагIа юхаметтаоттаде гIерташ бац. Цар даьча зенех 16 процент мара хьадаккхац. Хьалха санна, геттара лохача боараме да ведомственни тIахьожам лоаттабара гIулакх а. Цу тайпара, этта долча хьала Госагропрома кулгалхоша а, къаьстта цу служба бехктокхаме волча М. А. Арбиева а, порядок хилийтара эшаш дола гIулакхаш де деза.

Законаш телхадара а эггара гIожагIа долча бахьанех цаI — нагахьа санна закон телхадаь бараш уголовни бехктокхамга ца озаш, бита бале, царна ледара таIазар делга да. Хьахетарех, из хила тарлу дукхагIча даькъе закон телхадераш шоаш из закон нийса леладе а цун лоархIам ца боабе а тIахьийха бола бехктокхаме кулгалхой хиларах.

Моттигашка къоастаде йиш йола дешаш, уккхаза ца къоастадеш, централни органашка къоастаде дIа ца делча далац тхо. Масала, статистикай управлене массехк шера приписка яра а отчетность телхаяра а факташ, дIаязъяь, белгалъяьхай, амма, цхьа-цаI материал следственни органашка дIаяхийтац. Цунца цхьана, управлене начальника нов. Гребенщикова, прокуратурас представлени йича, жоп делар, управлене деятельносты оценка е прокуратура бокъонаш-яц аьна...

Цхьа шуи ах шуи тарггa ха йоайир гор. Грозне № 9 йолча больница керттерча лора заместитела нов. Молбиева законагIа доаца из балха тIера мукъавоалийташ дола приказ дIадаккхара. УнахцIено лораяра министра Г. У. Мальсагова прокуратурас дIадехараш теркал ца деш дитар. Прокуратура а РСФСР Минздрав а юкъегIертачул, тIехьагIа мара Молбиев ший хиннача балха тIа юха оттавинзар.

Цу тайпара цхьаццайолча министерствашкей ведомствашкей нийсденна дола къовсамаш къоастадар духьа прокуратурас столице дIадахийтад («Терек» объединене, минпрос, иштта кхыяраш а).

ХIара шерра дукхха дукхагIа я прокурорски проверкаш, амма керттера дола гIулакх —, законность чIоагIдара — динза дисад. Ший доаца декхараш шийна тIадехка, тIахьожама органий службайи болх беш а цар леррагIа йодаш а прокуратурас шийна дулургдоацар де а гIерташ, ше гIалаташ ду. Тха общенадзорни теркам тIабахийта, объект хинна дIаэтта йолча моллагIча сферана тIахьожам лоаттабеш а кулгалдеш а из е вож паччахьалкхен орган я. Прокурорий керттера теркам тIабахийта беза тIахьожам лоаттабеш йолча органий деятельность законность долаш хилара надзор лоаттаеча.

Зене дола гIулакхаш дIадахара беш бола болх ледара лелабарах прокуратурана а милицена а цIенхаштта йола критика е йоагIа. Къайла а даьккха деш дола къоал, спекуляци, эцархой Iехабара факташ гучаяхара ледарло йолаш леладеш дола гIулакхаш боагIача тайпара бехк боаккхийташ да. Гражданаш социальни лорабинза хилар дуккхача хана денз массови дискуссей тема а хинна дIаэттай Мишта лораю эцархой бокъонаш правоохранительни органаша? шера — 219 сага мара льяц, 1987 шера къоал дарах 285 сага суд яь яле, дIадахача спекуляци лелаярах — 185-и 162-и, хулиганство лелаярах — 271-и 117-и и. кх. дI. Цхьабакъда, 105 спекулянта дош общественноста суде деннад.

Обществе йолча демократизаце, гласноста процессаша гIадожаду следствена цIенхаштта дола дIадехараш. Халахете а, следственни аппарата болхлой вIаштIехьадаланзар уйла яра стереотип дIаяккха, боккъалдар аьлча, хIанз йолча ханара хьалашка болх бе кийча а бац уж. Цудухьа цIенъяь дIаяханза я кIала бух боацаш уголовни бехктокхамга гражданаш озаш хилара факташ.

Вай сакхетам чу перестройка геттара меллашха йоагIаш хилара тешал да вай республике хулаш йолча митингий гIулакх а. Хьагучадоал вай юридически гIулакхаш дика довзаш а (къаьста административни правонарушенеш хилара материалаш кийчъеча), закон толхадарах доагIача тайпара бехктокхамга озара гIулакх цу процессашта духьала оттаде могаш а ца хилар а.

Собранес тIаэцаргIйола резолюци хIара парторганизаце июнь — август бетташка ювца а, цу темагIа аргIанара политди чакхдаккха а аьнна предложени йир А. И. Ростова.

Общественни деятельноста юкъе хьинаре дахъа лаца, вай вахара демократизаце яро, гласноста наха хьалхашка хIанзалца хинна йоацаш таронаш хьайийлалга ший къамаьле белгал а даьккха, Грозный станце локомотивни депо машиниста **Г. П. Гончарова** аьлар, вайна енна йолча бокъонех пайда эца ховш дац вай аьнна. ХIьата, цхьабараша демократизаце яхилга ший безам бар де йиш йолга хеташ а ба.

Болхлочо къаьстта белгалъяьхар кегийча наха правовойи нравственни кхетам балара проблемаш, социалистически боахам ца лоархIаш болга цхьабола кегий нах. Назрань станце гIолла каст-кастта поездаш йига езаш хул со. Вагонашта кхерий тохара духьа машинанаькъа тIа доагIаш долча кхелетача берий группаш дукха гуш хул цига. Сага кулгашца хьадаь дола беркат шоаш телхадела уйла яц цар. Цул совгIа пассажирий вахара из геттара кхераме а да!

— Динза даргдоацачарех лоархI аз, — аьнна, дIахайкадир къамаьл дечо, — советски морала боарамаш телхадеш болча наьха хьакъехьа дола законодательство кхы гIожагIа хилар. Милице органаша порядок лораяра тIахьожам лоаттабе беза, хIьата прокуратура а судо а законагIа доаца гIулакхаш леладеш бола нах цIенхаштта бехктокхамга оза беза.

Сай балха йоагIача тайпара аз критика йича, аьлар Малгобекски халкъа суда председатела **Б. О. Оздоева,** ала деза района правоохранительни органаша биззача боарамагIа эргабаьккха бац шоай болх, зовзал, законагIа пайда эцача цIенхаштта гIалаташ, лакха бехктокхам болаш болх бе ца хар нийсдолийт. Цунна тешал ду ховшехь нах боабар, дегIа хала човнаш яр, паччахьалкхен а наьха а доалахьенна къоалдаро, хулиганство-санна дола унзара зуламаш дукхагIа хиларо. Паччахьалкхенна а обществана а доккха зе ду зуламаш къайлаххахьаро. Из хиланза даргдоацача таIазарах йола ленински принцип теркал ца яр, наькха хьашташца бала ца хилар да. Масала, 1988 шера май бетта МагIалбике «Кулинария» яхача тика чу къоал дир. ХIама хиннача дIабахача милице болхлоша учете доацаш из къайладихьар, из даьраша даь кхыдола къоалаш санна. Юххера а царех цхьанне саг вийнав.

Районе зуламаш хилар духхьала общественни производствах нах мукъа ца хилар бахьан долаш да. Иштта, 1988 шера суд яь хIара виъ-лагIвар балха а деша а воацаш вар. ХIара кхоалагIвар малар менна хиларах зулам даь вар.

Паразитически вахара кепо обществана доккха зе дар меттел духовноста а зе ду. Тунеядство дукхагIа нах толхабеш Iаткъ мелагIа болча гражданашта, кагийча наха хьалха а Iаткъаш. Из иштта доллаше а дIадахача шера цхьан тунеядцана таIазар даьдац. Из тунеядствах бехктокхам белгалбоаккхаш йола РСФСР УК 209 статья кегаяь хиларал совгIа тхона ца хар я, цкъаза тIатеIIа из тахка, закона низаца тунеядцаш кхетабе безам ца хилар а да.

Къаьстта саготдайташ, теркалде дезаш да районе наркомани яьржа хилар. Цу зуламца барт ца беш массаза а къовсам лоаттабе беза, цига кампанейщина хила йиш яц, хала хете а, из тха районе йолаш я. Теххьарча хана наркоманеца лоаттабу къовсам оаха соцабаьбар, тхона цунах критика йоагIаш ю. Судо техкар цу хьакъехьарча гIулакхий хьал. Из дош парте городской комитете дувцаш а хилар. Юххера а болх кIеззига чIоагIбелар. 1988 шера 6 сагагара 8 килограмм совгIа наркотик хьаьккхай.

Укх деношка КПСС горкома бюрос тIахьожама порядкагIа дийцар зуламашта духьаларча къовсама лоаттамахи правонарушенеш хургйоацаш кхы тIа де дезарехи дола дош. Правоохранительни органий балха тIара кхоачамбоацараш белгалдаьхар, доагIар чIоагIа хьадийхар.

Къамаьл деш ва НГIАССР чурча гIулакхий министр **П. П. Чернышев.** Цо йоах, 1988 шу белгала дар зуламаш дар дегIадарца, хIьата 1989 шера хьалхара квартал — 6,9 процент лакхдаларпа. Геттара а хьал чоалхане даьккхар гражданий вахарай могашалан тIакхуваро, кхувшбоагIараша къоалаш дар дукхагIа хиларо.

Мела оттабаьб чурча гIулакхий органаша профилактически болх. Зуламаш гучадахар лоха латт. Духхьала дIадахача шера дIаяздаь хиннарех хIара диъ-лагIдола зулам гуча ца доаккхар во гучадаьхар Назрановски, Гудермесски, Грозненски, Малгобекски, Старопромысловски, Заводской, Ленински чурча гIулакхий отделаша.

Профилактически балха тIа кхоачамбоацараш хилар дукхагIча даькъе дувзаденна да милице участкови инспекторий службе еш йолча перестройка дезаш дар хьа ца даларца. Къаьстта дукха зе хиннад тхона общественни порядок лораеча опорни пунктий болх бохарагIа. Гражданаш бахача профилактически болх а беш бац.

Шоай хьинар лохдаьд лоIамеча халкъа дружинаша а. ДНД общественни порядок лорае г. Грозне а республике гIолла а эраллар чIоагIа лоха латт. Дежурстваш юкъагIдувларон дружинникаш ара ца бовларан новкъарле ю улицашка, кхыча общественни моттигашка йоагIаш йола общественни порядок е, ДНД-и милице патрульно-постовой нарядийн цхьана болх бар лакхдалара. Общественни порядок лораяра кхоачамболлаш дежурство лелайинзар Грозненски радиотехнически завода, кондитерски фабрика, «Металлист» завода, Грозненски ГТС, главпочтамта, «Чеченингушстрой» объединене, локомотивни депо, «Росхозторга» базий, Старопромысловски технологически транспорта управлене иштта кхыча лоIамеча халкъа дружинаша. Бакъбе йиш йоацаш кIезига дружинникаш арабувл общественни порядок лорае Веденски, Гудермесски, Советски, Сунженски, Шалински, Ачхой-Мартановски районашка. Общественни порядок лораечеи зуламаш дарца къовсам лоаттабечеи, милице участкови инспекторий лоархIами, балха эффективности лакхъялар юхатетт цу служба болхлой материально-бытови Iалашо кхоачамболлаш ца хиларо. ХIанз таханарча ден 34,3 процент болхлой цхьаккха а чуIе фусам йоацаш ба.

(ДIахододар 4-ча оагIо тIа).